LATVIJAS ARHĪVI

VĒSTURE

Anita Čerpinska

KURZEMES UN ZEMGALES HERCOGISTES TROŅA MANTOŠANAS JAUTĀJUMS NO 1726. LĪDZ 1737. GADAM*

Šis raksts ir turpinājums žurnāla "Latvijas Arhīvi" 2011. gada 3./4. numurā un 2016. gada 3./4. numurā publicētajiem rakstiem par Kurzemes un Zemgales hercogistes pārvaldes jautājumiem 18. gs. pirmajā pusē. Pēc hercoga Frīdriha Vilhelma nāves 1711. gada janvārī hercogistes vadību pārņēma viņa tēvocis hercogs Ferdinands, kurš pastāvīgi dzīvoja Dancigā un kuram nebija bērnu. Attiecībā uz Kurzemes hercogistes nākotni apkārtējām valstīm bija savas ieceres: Polijas–Lietuvas muižniecība vēlējās to pilnībā iekļaut savā valstī, Polijas–Lietuvas karalis – palielināt savu ietekmi tajā, Prūsija un Krievija – pakļaut savu interešu zonai. Savukārt Kurzemes muižniecības centieni bija saistīti ar savu privilēģiju, tiesību un brīvību saglabāšanu. Hercoga troņa tīkotāji bildināja Frīdriha Vilhelma atraitni – Pētera I brāļameitu Annu Joanovnu. Pastāvīgi viena vai otra valsts ierosināja un protežēja kādu kandidātu, tomēr katru reizi citas valsts pārstāvjiem tas nelikās pieņemams. Kurzemes hercoga troņa mantotāja vieta palika vakanta.

Atslēgvārdi: Kurzemes un Zemgales hercogiste, Saksijas Morics, Anna Joanovna, hercogs Ferdinands Ketlers, Ernsts Johans Bīrons, hercoga troņa mantošana.

Saksijas Morica kandidatūra

1725. gada otrajā pusē Kurzemes muižniecība uz Varšavu bija nosūtījusi Jelgavas virspilskungu Kazimiru Kristofu fon Brakelu (*von Brakell*; 1686–1742), lai lūgtu karali atļaut landtāgam izvēlēties hercoga Ferdinanda (1655–1737) pēcteci. Polijas–Lietuvas karalis Augusts II piekrita, ja par to tiktu atzīts viņa ārlaulības dēls Saksijas grāfs Morics (*Hermann Moritz Graf von Sachsen*; 1696–

* Raksts izstrādāts Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Valsts pētījumu programmas Letonika projekta Nr. 2 "Latvijas vēsture: Kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā" ietvaros. LETONIKA

1750), kurš tajā pašā laikā interesējās par Pētera I meitas Elizabetes Petrovnas roku, kas Moricu interesēja vairāk, jo bija izdevīgāka partija topošajam vīram, nekā Anna Joanovna (*Анна Иоанновна*; 1693–1740).[1] Pretī karalis solījis kurzemniekiem saglabāt Kurzemes un Zemgales hercogistes agrākās tiesības un brīvības, palīdzēt seimā un nepieļaut hercogistes dalīšanu.

Kurzemes muižniecībai Morica kandidatūra likās izdevīga. Tobrīd Krievijas sūtnis Varšavā Vasilijs Dolgorukovs (*Долгоруков*; 1670–1739) neiestājās pret Morica kandidatūru, bet poļu muižniecība viņam lika saprast, ka aizstāvēs savas intereses Kurzemē.[2]

1726. gada martā hercoga Ferdinanda vārdā Kurzemes virspadomnieki izsludināja landtāga sanākšanu tā paša gada 26. jūnijā. Ņemot vērā hercoga Ferdinanda ievērojamo vecumu, K. K. fon Brakels ziņojumā landtāgam ierosināja izraudzīties piemērotu nākamo kandidātu hercoga amatam. Pretendentam bija jābūt piederīgam vācu nācijai un Augsburgas ticībai, kā arī pieņemamam Polijas karalim un Polijas–Lietuvas valstij. Tobrīd muižniekiem šķita, ka Morica kandidatūra šīm prasībām pilnībā atbilst. Kurzemes muižniecība atklāja savu plānu Annai Joanovnai un lūdza viņas atbalstu. Hercogs Ferdinands bija pret šo izvēli un ar 4. jūnija manifestu protestēja pret viņa vārda un uzticības ļaunprātīgu izmantošanu, kā arī pret K. K. fon Brakela darbošanos Varšavā.[3] Ferdinanda atbalstītais troņmantnieka kandidāts bija Hesenes–Keseles landgrāfs Georgs (*von Hessen-Kessel*; 1691–1755), hercoga Jēkaba meitas Marijas Amālijas jaunākais dēls. Daļai Kurzemes muižniecības šis kandidāts nebija pieņemams, jo pārstāvēja kalvinistu baznīcu un bija cieši saistīts ar Prūsiju.[4]

1726. gada maijā Annas Joanovnas galma virsmeistars Pēteris Bestuževs-Rjumins (*Бестужев-Рюмин*; 1664–1743) saņēma no Pēterburgas instrukciju neatbalstīt Morica kandidatūru, jo Augusts II varēs stipri ietekmēt Morica lēmumus un starp Krieviju un Prūsiju pastāv noruna saglabāt Kurzemē iepriekšējo kārtību. P. Bestuževam-Rjuminam bija jāpārliecina bruņniecība nosliekties par labu Katrīnas I znotam Holšteinas–Gotortas hercogam Kārlim Frīdriham (*von Holstein-Gottort*; 1700–1739), ja vien tā nebūtu pārliecināma pieņemt ģenerālfeldmaršala Aleksandra Menšikova (*Меншиков*; 1673–1729) kandidatūru.[5]

1726. gada maija beigās Morics ieradās Kurzemē, pamatojot savu braucienu ar mātes mantojuma lietām Vidzemes guberņā, un apciemoja Annu Joanovnu, kurai viņš iepatikās.[6] Tomēr sekoja Polijas karalistes vicekanclera

Jana Aleksandra Lipska (*Lipski*; 1690–1746) protests pret Morica eventuālo ievēlēšanu. Tikai neliela daļa Polijas–Lietuvas muižniecības atbalstīja Morica pretenzijas uz hercoga troni, starp viņiem bija Lietuvas lielhetmanis Ludvigs Konstantīns Pocejs (*Pociej*; 1664–1730).

1726. gada 8. jūnijā karalis Kurzemes iekļaušanu atbalstošās Polijas–Lietuvas muižniecības spiediena rezultātā izdeva aizliegumu hercoga prombūtnes laikā noturēt landtāgu, bet, ja šāds landtāgs tiktu sasaukts, tā lēmumus jau iepriekš atzina par spēkā neesošiem. Tāpat karalis noliedza kurzemniekiem sazināties un sarakstīties ar ārvalstu pārstāvjiem hercoga pēcteča jautājumos un lika atlikt to līdz nākamajam Polijas–Lietuvas seimam. Kurzemes hercogistes landhofmeistars Heinrihs Kristians fon Brinkens (*von Brincken*; 1648–1729) protestēja pret šo karaļa aizliegumu.[7]

Tikmēr Krievijas augstākā slepenā padome (*верховный тайный совет*) nolēma neatbalstīt Morica un Hesenes–Keseles landgrāfa kandidatūru un sūtīt uz Kurzemi A. Menšikovu un V. Dolgorukovu, lai viņi mēģinātu pārliecināt Kurzemes muižniekus par labu kādam citam kandidātam.[8]

Morica ievēlēšana un tās sekas

1726. gada 26. jūnijā sanāca Kurzemes landtāgs, izskatīja ievēlēšanas jautājumu un izvirzīja Morica kandidatūru. Trīsdesmit divi muižniecības pilnvarotie deputāti vienbalsīgi nobalsoja par viņu un 5. jūlijā parakstīja ievēlēšanas aktu. Tajā bija norādīts, ka Ketleru dinastija tuvojas galam. Lai izvairītos no nemieriem un saglabātu likumīgo kārtību, bruņniecība un muižniecība uzskatījusi par nepieciešamu iecelt iespējamo hercoga Ferdinanda pēcteci gadījumam, ja viņš nomirst bez vīriešu kārtas pēcnācēja. No savas puses Saksijas Moricam bija jāuzņemas saglabāt visas agrākās privilēģijas, imunitātes un līgumus. Landtāgs atzina arī hercoga amata mantošanas pēctecību Morica laulībā dzimušiem vīriešu kārtas pēcnācējiem.[9] Landtāgs nosūtīja savu pārstāvi kambarjunkuru Ferdinandu fon Rūtenbergu (*von Ruhtenberg*; 1685–1744) uz Poliju, lai saņemtu karaļa apstiprinājumu vēlēšanu aktam, kā arī vēstuli uz Krieviju, lai informētu par izvēli un lūgtu atbalstu. Hercogam Ferdinandam muižniecība rakstīja, ka tās rīcība balstīta tikai rūpēs par miera un kārtības saglabāšanu, ko apdraud hercogs bez mantinieka.[10]

F. fon Rūtenbergs pie Polijas–Lietuvas karaļa netika pieņemts. Viņš centās panākt, lai par nelikumīgu tiktu atzīta tikai Morica ievēlēšana, nevis visi landtāga

lēmumi, tomēr neguva panākumus. Gan Augusts II, gan Kurzemes hercogs Ferdinands atteicās atzīt landtāga lēmumu.

Katrīna I pavēlēja protestēt pret Morica ievēlēšanu un viņa iespējamām laulībām ar Annu Joanovnu. Tāpēc V. Dolgorukovs un A. Menšikovs draudēja kurzemniekiem ar 12 000 krievu karavīru drīzu ierašanos, vispadomnieku izsūtīšanu uz Sibīriju un lika landtāgu apmeklējušajiem delegātiem ierasties Jelgavā, lai atceltu Morica ievēlēšanu un izvēlētos Krievijai tīkamu kandidātu. Neko nepanācis, 13. jūlijā A. Menšikovs pameta Jelgavu.[11]

Tālākie V. Dolgorukova mēģinājumi pārliecināt landmaršalu Eberhardu Filipu fon der Brigenu (*von der Brüggen*; ?–1727) par nepieciešamību sasaukt jaunu landtāgu palika bez rezultātiem, bet virspadomnieki palūdza V. Dolgorukovu noformēt Krievijas prasības rakstiskā veidā. Par tām bruņniecība sūdzējās Polijas–Lietuvas karalim, lūdza aizstāvību un tālākos rīkojumus. Augusts II nosūtīja uz Pēterburgu sūdzību par A. Menšikova draudiem.[12]

Anna Joanovna devās uz Pēterburgu, lai iestātos par Moricu un sūdzētos par A. Menšikova patvaļu. Pēc Polijas–Lietuvas protesta Katrīna I atsauca A. Menšikova kandidatūru, saprotot, ka Augusts II un Polijas–Lietuvas muižniecība to nepieņems.[13]

Situācija Kurzemes hercogistē piesaistīja arī citu valstu uzmanību. Augustā Prūsija, Dānija un Anglija noslēdza savienību un līgumā ietvēra punktu par Kurzemi. Valstis apņēmās pieteikt karu Polijai–Lietuvai, ja tā mēģinātu mainīt hercogistes pārvaldes sistēmu, un Krievijai, ja tā ievestu tajā karaspēku. Pēc šā līguma parakstīšanas Prūsija Kurzemes jautājumā ieņēma nogaidošu pozīciju.[14]

1726. gada septembrī sanākušais Polijas–Lietuvas seims izskatīja jautājumu, vai Kurzemes landtāgs drīkstēja ievēlēt nākamo hercogu bez karaļa un Polijas–Lietuvas ziņas. Morica pusē bija tikai neliela daļa seima dalībnieku. Krievija uz šo seimu bija nosūtījusi grāfu Pāvelu Jagužinski (*Ягужинский*; 1683–1736) ar uzdevumu kavēt Kurzemes pievienošanu Polijai–Lietuvai, rūpēties par Krievijai izdevīgiem kandidātiem uz Kurzemes hercoga troni un pretdarboties nevēlamiem.[15] Seims anulēja Morica ievēlēšanu, un viņam tika nosūtīta vēstule, kurā Augusts II lika Moricam pamest Kurzemi un kliedēt kurzemnieku ilūzijas par ievēlēšanu. Morics atbildēja, ka spiests nepakļauties tēva pavēlēm, jo tās aizskarot viņa goda un reputācijas jautājumus.[16]

Daļa Kurzemes vadošo muižnieku, piemēram, landtāga deputātu maršals Johans Kristians fon Sakens (*von Sacken*[17]; 1689–1767), uzskatīja, ka jāmeklē kompromiss ar Krieviju, jo tikai ar tās atbalstu būtu iespējams saglabāt Kurzemes

iepriekšējās pārvaldes tradīcijas. Savukārt K. K. fon Brakels un landhofmeistars H. K. fon Brinkens atbalstīja Moricu.[18] Līdz ar vadošajiem amatvīriem sašķēlās arī hercogistes muižniecība.

9. novembrī Augusts II izdeva pavēli par Kurzemes hercogistes inkorporāciju Polijā–Lietuvā, saglabājot pilsoņu privilēģijas un brīvības, kas viņiem piešķirtas, un apsolot sargāt pret ienaidnieku uzbrukumiem un netaisnībām. Polijas–Lietuvas seims nolēma sūtīt uz Kurzemi speciālu senāta un muižniecības pārstāvju komisiju 18 cilvēku sastāvā vēlēšanu lietas izvērtēšanai un jaunas pārvaldes formas meklējumiem gadījumā, ja hercogisti pievienotu Polijai–Lietuvai. Komisijas rīcībā nodeva 5000 zaldātu, kam izmeklēšanas laikā bija jāizvietojas pie Kurzemes hercogistes robežas. Hercogistes iedzīvotājiem tika aizliegts sarakstīties vai citādi sazināties ar citu valstu amatpersonām.[19]

1727. gada 16. janvārī Jelgavā ieradās Katrīnas I pārstāvis ģenerālleitnants grāfs Antons Devjērs (*Девиер*; 1682–1745), lai informētu kurzemniekus par Katrīnas I negatīvo nostāju pret poļu lēmumiem, izzinātu, kuri muižnieki vēlas pievienošanos Polijai–Lietuvai, un nostiprinātu prokrieviskās pozīcijas Kurzemē.[20]

Kurzemes muižnieki nolēma vēlreiz sasaukt landtāgu 18. februārī. Tas pauda atbalstu Moricam un neapmierinātību ar Polijas–Lietuvas lēmumu vienpusīgi mainīt hercogistes konstitūciju un sūtīt uz Kurzemi, pēc muižnieku domām, viņu reliģiskajām un pasaulīgajām brīvībām bīstamo komisiju. Muižniecības lēmumu uz Varšavu aizveda kapteinis Eberhards Kristofs fon Mēdems (*von Medem*; 1686–1761), kuram bija jālūdz karalis un republika apstiprināt Kurzemes hercogistes likumīgi ievēlēto hercoga troņmantnieku.[21] Savukārt martā sanākušais Polijas–Lietuvas Senāts pieņēma instrukciju uz Kurzemi sūtāmajai komisijai. Kurzemnieku rīcība tika definēta kā atklāta sacelšanās. Poļi arestēja E. K. fon Mēdemu kā dumpinieku delegātu.[22]

Krievijā pārmaiņas izraisīja Katrīnas I nāve. Maijā imperatora Pētera II reģents A. Menšikovs nolēma atbalstīt Polijas–Lietuvas nostāju, aicināja Kurzemes landtāgu atsaukt lēmumu un draudēja sūtīt krievu karaspēku no Rīgas uz Kurzemi Morica vajāšanai. To vadīja ģenerālis Pēteris Lasī (*Ласси*; 1678–1751). Morics 8. augustā patvērās uz salas Usmas ezerā, ko aplenca krievi. Moricam izdevās izbēgt. Viņa sardzes vienību – 12 virsnieki, 33 kalpotāji, 98 dragūni, 104 kājnieki, deviņi lielgabali – krievi saņēma gūstā. Vēlāk tos izdeva Polijai–Lietuvai.[23]

Polijas–Lietuvas komisijas lēmumi un to sekas

1727. gada 26. augustā Jelgavā ieradās Polijas–Lietuvas komisija, ko vadīja Varmijas un Sambijas bīskaps Kristofs Johans Šembeks (*Szembeck*; 1680–1740), kurš bija atklāts Kurzemes neatkarības pretinieks. Virspadomnieki uz īsu laiku tika arestēti savos dzīvokļos. H. K. fon Brinkena vietā par landhofmeistaru tika iecelts hercoga Ferdinanda līdzšinējais piekritējs oberburggrāfs Ādams Kazimirs Koscjuško (*Kościuszko*). Viņa vietā par oberburggrāfu iecēla Kārli fon Firksu (*Carl von Fircks*), bet par kancleru – K. K. fon Brakelu.[24] Pēc komisijas prasības krievi atvilka savus spēkus no Kurzemes. 15. septembrī sanāca komisijas inscenēts landtāgs, kura uzdevums bija atcelt Moricu. Viņam tika aizliegts ierasties Kurzemē. Muižniecība apņēmās atturēties no turpmākām iespējamām hercoga mantinieka ievēlēšanām.[25] Pēc šī lēmuma izsludināšanas kurzemnieki saņēma vispārējo amnestiju. Komisija ļāva atstāt spēkā visus citus 1726. un 1727. gada landtāga lēmumus. Papildus tam komisija kopā ar hercogistes pārstāvjiem izstrādāja jaunu Kurzemes hercogistes satversmes projektu (*Nova Regiminis futuri formula*), kas bija vērsts uz hercogistes tālāku inkorporāciju Polijā–Lietuvā, saglabājot iekšējo kārtību, kas balstījās uz agrākajiem karaļa lēmumiem un likumiem. Dažiem amatiem tika mainīti iecelšanas priekšnoteikumi un kārtība. Tomēr šis projekts palika nerealizēts. Komisija savu darbu slēdza decembrī.[26]

Saksijas Morics nosūtīja uz Krieviju vēstuli, kurā uzsvēra, ka tikai viņa spēkos ir atturēt poļus no Kurzemes inkorporācijas. Ja Krievija atbalstītu viņa kļūšanu par hercogu, Morics bija ar mieru maksāt Krievijai 40 000 rubļu gadā līdz brīdim, kamēr Kurzeme formāli pārietu Krievijas pakļautībā. Morics apņēmās turēt tik lielu karaspēku Kurzemē, cik to vēlētos Krievija.[27] Priekšlikums tika noraidīts.

Hercogs Ferdinands protestēja pret komisijas darbu un lēmumiem kopumā, bet Kurzemē neieradās, lai gan muižniecība viņu aicināja. Hercogisti *de facto* turpināja pārvaldīt virspadomnieki. Nežēlastībā krita P. Bestuževs-Rjumins, kurš sev par sliktu bija noskaņojis A. Menšikovu. Anna Joanovna P. Bestuževu-Rjuminu apvainoja nelikumīgos darījumos ar viņas Kurzemes muižām, tādēļ vēlāk viņu arestēja un nosūtīja uz Pēterburgu.[28]

Pret komisijas lēmumiem protestēja arī Krievija, apvainojot poļus, ka viņu komisija atļaujas pārāk vardarbīgus izlēcienus un virspadomnieku atbīdīšanu

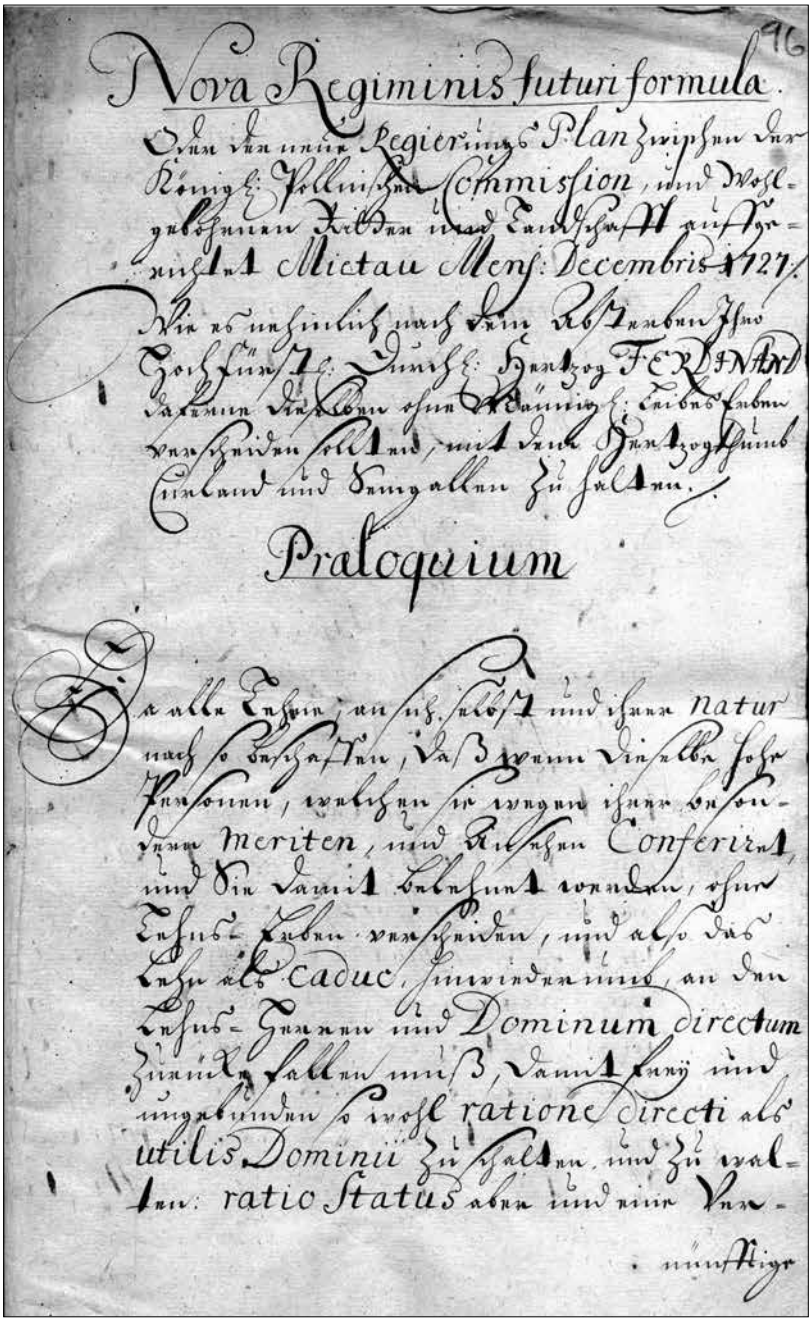

96

Nova Regiminis futuri formula.

Oder der unter Regierungs Planzipien der Königl: Pollnischen Commission, und Wohlgeborenen Herren und Landstände zu Ausfertigung Mitau Mens: Decembris 1727.

Wie es unterthänig nach dem Absterben Ihro Hochfürstl: Durchl: Herzog FERDINAND seeliger Gedächtniß: Eribes Leben verschieden seyn wird, mit dem Herzogthum Curland und Sungallen zu halten.

Praloquium

Da alle Erbin, an ihr. Abst und ihrer Natur nach so beschaffen, daß wenn dieselbe sehr Personen, welchen sie wegen ihrer ausnehmen Meriten, und Ihnen Conferiret, und die damit belehnet worden, ihre Erbs-Leben verscheiden, und also das Lehn als caduc, zurückfällt, an den Erbs-Herrn und Dominum directum zurückfallen muß, damit keine und ungelundten so wohl ratione directi als utilis Dominii zu halten, und zu walten: ratio Status aber und eine Vernünftige

no amatiem, bet Polija–Lietuva atbildēja, ka Kurzemes jautājums ir valsts iekšējā lieta.[29] P. Bestuževa-Rjumina dēls krievu ārkārtas sūtnis Polijā Mihaels (*Бестужев-Рюмин*; 1688–1760) ziņoja, ka tūlīt pēc Katrīnas I nāves "poļi kļuva stipri iedomīgi un atklāti sāka runāt par Kurzemes dalīšanu vaivadijās; viņi loloja ilūziju, ka Krievijā šobrīd sāksies jukas, ko viņi izmantos, to viņi vēlas un to sev iestāsta". Poļiem tika paziņots, ka Krievija nepieļaus pārvaldes formas maiņu Kurzemē un ka Kurzemes lieta nav poļu "iekšēja", bet gan "publiska". Kad šajā jautājumā Krievija meklēja Prūsijas atbalstu, tad saņēma atbildi: ja Kurzemes tronī nevar kāpt prūšu princis, tad Prūsijai nav intereses jaukties Kurzemes lietās; labāk, lai hercogisti sadala vaivadijās, nekā to dabū tāds cilvēks, kurš ir naidīgs Prūsijai. 1727. gada beigās M. Bestuževs-Rjumins saņēma pavēli no Krievijas Kurzemes jautājumā jaunus priekšlikumus neiesniegt.[30] Vēsturnieks K. Štroms uzsver, ka 1727. gada komisijas lēmumu apstiprināšanas novilcinājumi un daudzskaitlīgās sūdzības padarīja hercogistes stāvokli ļoti nestabilu, neveiksmes lika kurzemniekiem vilties politikā un pārvērtās apātijā pret notiekošo.[31]

Uz 1729. gada seimu Kurzemes landtāgs nolēma sūtīt kapteini Hermani Kristoferu Finku fon Finkenšteinu (*Finck von Finckenstein*; 1693–1758). Seims norisa bez īpašām sekmēm. Savukārt Dobeles hauptmanis Vilhelms Ofenbergs (*Offenberg*) devās uz Dancigu, lai lūgtu Ferdinandu ierasties Kurzemē.[32]

Šajā laikā Austrija diplomātiskos kontaktos sāka sarunas ar Krieviju, kādu kandidātu būtu izdevīgi atbalstīt abām valstīm Augusta II nāves gadījumā. Svētās Romas imperators Kārlis VI (*Karl VI*; 1685–1740) rosināja neatbalstīt ne Saksijas princi un Augusta II dēlu Frīdrihu Augustu (1696–1763), ne poļu aristokrātu Staņislavu Leščinski (*Leszczyński;* 1677–1766), bet virzīt kādu no poļu aristokrātiem.[33] Polijas–Lietuvas troņa jautājums turpmākajos gados noteiks citu valstu attieksmi pret Kurzemi. Polija–Lietuva robežojās ar Krieviju, Svēto Romas impēriju un Prūsiju, tādēļ visas kaimiņienes bija ieinteresētas poļu zemēs notiekošajā.

Kurzemes hercoga atraitne Krievijas tronī

1730. gada janvārī pēc Pētera II nāves Annu iecēla par Krievijas imperatori, kas būtiski mainīja Kurzemes situāciju. Anna devās uz Maskavu, kurp viņai sekoja pagaidām vēl mazpazīstamais kambarkungs Ernsts Johans Bīrons (*Biron,* citur *Biren, Bühren*; 1690–1772). E. J. Bīrons saņēma galma virsmeistara amatu un pakāpeniski palielināja savu ietekmi uz Annu. Tikai 1730. gada septembrī

landtāgs pieņēma lēmumu ieskaitīt E. J. Bīronu Kurzemes bruņniecībā. No šī brīža viņš sāka pirkt muižas Kurzemē. Tādēļ Polijas–Lietuvas karalis E. J. Bīronu sāka uzskatīt par iespējamu Kurzemes troņa pretendentu.[34]

Landtāgs nolēma uz Grodņas ārkārtas seimu sūtīt H. Finku fon Finkenšteinu, bet uz Maskavu – Kandavas hauptmani Hermani Karlu Keizerlingu (*Keyserling*; 1696–1765), lai viņš apsveiktu Annu ar kronēšanu un nokārtotu vairākus ar Kurzemi saistītus jautājumus.[35] Maskavā H. K. Keizerlingu pieņēma krievu dienestā un iecēla par Justīckolēģijas viceprezidentu Igaunijas un Vidzemes lietās. Muižniecība sūtīja delegāciju arī uz Dancigu lūgt Ferdinandu ierasties Kurzemē. Tas nenotika, jo septembrī hercogs Ferdinands apprecēja Saksijas-Vaisenfelsas princesi Johannu Magdalēnu (*von Sachsen–Weissenfels*; 1708–1760).

Oktobrī sanākušajā Polijas-Lietuvas seimā aktīvi runāja par Kurzemes pilnīgu iekļaušanu un rosināja pašus kurzemniekus izteikties par šo ideju, tomēr tam nebija īpašu panākumu, jo seima norisi noprotestēja lietuviešu muižniecība. Ar šādu attieksmi Polija–Lietuva kaitināja savus kaimiņus Krieviju, Prūsiju un Austriju, kas aktīvāk atjaunoja sarunas par Polijas–Lietuvas troņa jautājumu. Austrija uzskatīja, ka varētu piesaistīt savienībai pret poļiem prūšus, atkal piesolot tiem Kurzemi. Valstis bija vienisprātis, ka nevēlas pieļaut S. Leščinska kāpšanu Polijas tronī, ko atbalstīja Francija un Zviedrija.[36] Savukārt Augusts II meklēja atbalstu pie frančiem un prūšiem, lai palielinātu sava dēla izredzes nokļūt Polijas–Lietuvas tronī. Tas nepatika poļu muižniecībai.

1731. gada februārī hercogs Ferdinands beidzot saņēma Kurzemes hercogisti kā lēni, bet ne pats. Atsaucoties uz lielo vecumu, viņš to nokārtoja ar pilnvarnieka Frīdriha Gotharda Bīlova (*Bülow*; 1688–1768) starpniecību. Lēņa vēstulē bija norādīts, ka pēc Ketleru vīriešu līnijas izmiršanas Kurzeme vairs netiks izsniegta kā lēnis. Karalis aicināja kurzemniekus būt paklausīgiem hercoga padotajiem.[37]

Būdama ieinteresēta Kurzemes liktenī, Anna Joanovna nolēma sūtīt uz Prūsiju grāfu Karlu Gustavu Lēvenvoldi (*Löwenwolde*; ?–1735)[38] un E. J. Bīronu. Lai pierunātu karali Frīdrihu Vilhelmu I iesaistīties savienībā ar krieviem un austriešiem, Anna neizslēdza iespēju iesēdināt Kurzemes tronī Prūsijai vēlamu kandidātu. Savukārt Prūsija mēģināja sākt sarunas ar Hesenes–Keseles namu par kopīgu prasību uzturēšanu atraitņu jautājumā pret Kurzemi, bet šīs sarunas nenoveda pie konkrētiem rezultātiem.[39]

Prūsija sagatavoja projektu, kas skāra Kurzemes jautājumu. Tajā bija noteikts, ka Polijas–Lietuvas inkorporācijas plāni nav pieņemami. Krievija un Prūsija

apņemtos pēc Ferdinanda nāves garantēt Kurzemes muižniecības tiesības ievēlēt jaunu hercogu un iestātos par Brandenburgas–Švēdes markgrāfa Karla Frīdriha Albrehta (*von Brandenburg-Schwedt*; 1705–1762) kandidatūru, ko Prūsija virzīja jau no 1721. gada. Projekta sakarā prūšu diplomāti no Pēterburgas saņēma pozitīvus signālus, bet neko vairāk.[40]

Kamēr Krievija nebija izlēmusi, 1732. gada augustā prūšu galmā sāka klīst baumas, ka franči aktīvi darbojas Pēterburgā un ka Augusts II ir piesolījis E. J. Bīronam Kurzemi un naudu. Franči esot ar mieru Kurzemes jautājuma izlemšanu atstāt Annas ziņā (pat maksāt jaunajam hercogam subsīdijas), tikai viņi lūdza, lai krievi neuzstājas pret Polijas–Lietuvas seimu lēmumiem. Tomēr S. Leščinska kandidatūra krieviem bija nepieņemama, tādēļ sarunas ar Franciju nebija auglīgas.[41] Tajā pašā laikā nāca piedāvājums no Austrijas beidzot konkretizēt kopīgo kandidātu uz Kurzemes troni, ierosinot izskatīt iespēju negaidīt Ferdinanda nāvi un nomainīt hercogu pirms tās.

Kurzemnieki par šīm lielo kaimiņu sarunām saņēma tikai attālinātas ziņas, tomēr nenoteiktība lika viņiem rīkoties. 1732. gada februārī landtāgs nolēma sūtīt uz Dancigu delegātus ar aicinājumu hercogam ierasties Kurzemē.[42] Ferdinands delegāciju pie sevis nepieņēma. Uz seimu bija nolemts sūtīt kapteini H. K. Finku fon Finkenšteinu, bet tam radās neparedzēti šķēršļi. Anna paziņoja virspadomniekiem, ka Kurzemes iekļaušana Polijā–Lietuvā ir pretēja viņas interesēm, un izteica pārsteigumu, ka kurzemnieki ir gatavi sūtīt delegātus uz Varšavu, lai lūgtu par to. Viņa norādīja uz gatavību iestāties par Kurzemi kā par Polijas–Lietuvas lēni, kurā jāvalda hercogam un jāsaglabā iepriekšējie likumi un kārtība. Anna kurzemniekiem atklāti deklarēja, ka nav plānojusi pievienot Kurzemi Krievijai, tomēr cīnīsies par savām kā atraitnes tiesībām uz muižām. Anna aicināja muižniecību sūtīt savus delegātus uz Varšavu, lai iestātos par savām tiesībām, un noorganizēja sūtņa H. K. Finka fon Finkenšteina izvešanu uz Pēterburgu, kur viņš uzturējās līdz seima beigām. Pa to laiku seimā kāds izplatīja baumas par imperatores Annas vēlēšanos ar varu atņemt Kurzemi Polijai–Lietuvai.[43]

Tikmēr lielvalstis beidzot bija nonākušas līdz vienotam lēmumam "Polijas jautājumā". 1732. gada decembrī starp Krieviju, Prūsiju un Austriju tika noslēgts līgums par kopīgu rīcību troņa mantošanas lietā, kas paredzēja neatbalstīt ne Saksijas kūrfirstu, ne Staņislavu Leščinski. Kurzemes jautājumā bija nolemts:

1) iestāties pret hercogistes inkorporāciju un sadalīšanu vaivadijās;

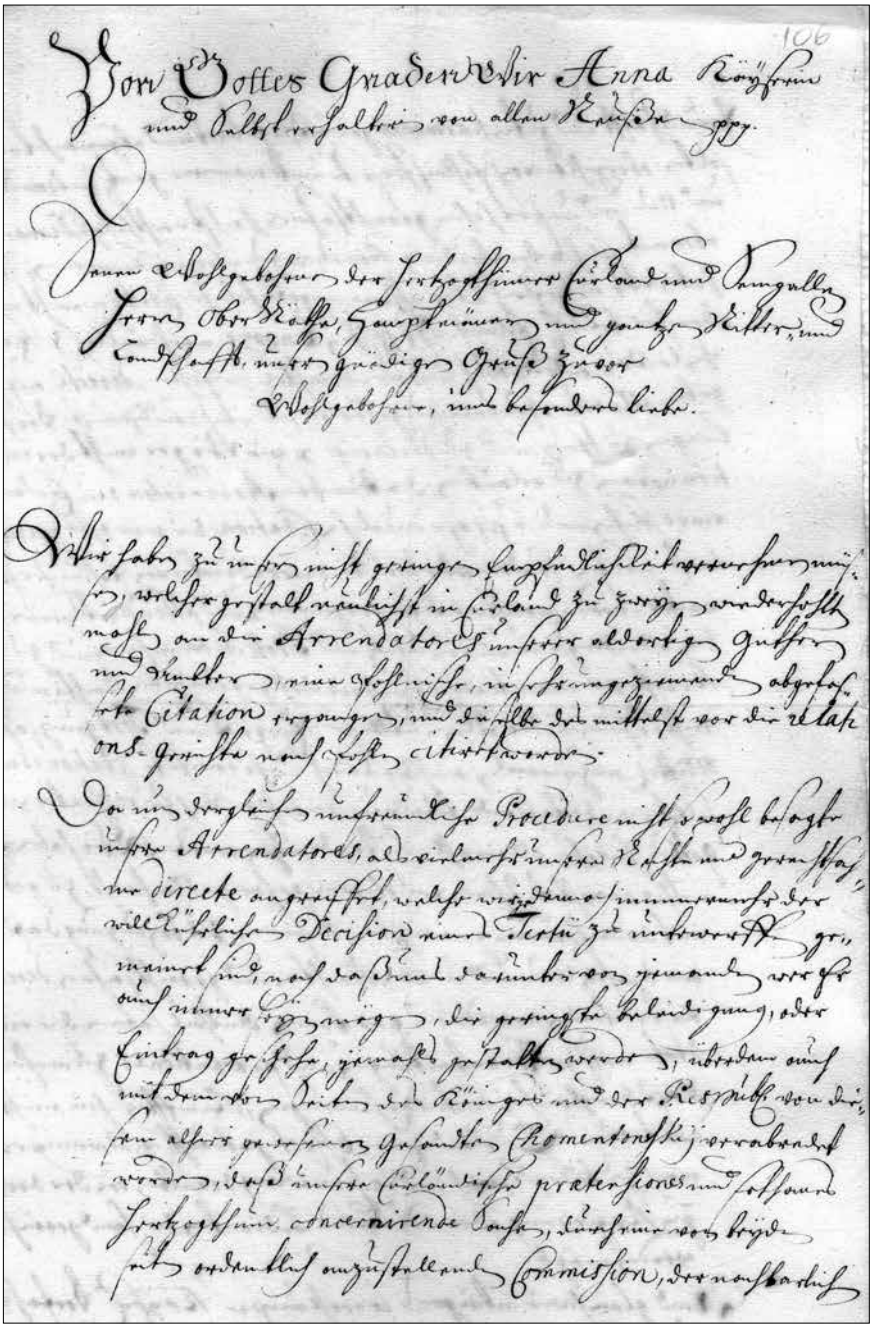

Krievijas imperatores Annas vēstule Kurzemes muižniecībai par troņmantošanas jautājumu, tulkojums vācu valodā. 1732. gada 7. jūlijs. Sākumlapa.
LVVA, 1100. f., 1. apr., 15. l., 106. lp.

2) aizstāvēt muižniecības tiesības, ieskaitot brīvas jauna hercoga vēlēšanas;

3) vienoties, ka topošajam Kurzemes hercogam nedrīkst būt īpašumu ārpus hercogistes un viņam jāsaglabā vasaļatkarība no Polijas–Lietuvas, kā arī jāgarantē visas Kurzemes muižniecības privilēģijas pirms stāšanās tronī.

Kā kandidātu uz Kurzemes troni līguma slepenais pielikums paredzēja virzīt princi Augustu Vilhelmu (*August Wilhelm Prinz von Preußen*; 1722–1758), Prūsijas karaļa Frīdriha Vilhelma I desmit gadus veco dēlu. Viņa nāves gadījumā valdnieki apsolījās atbalstīt trešo vai ceturto karaļa dēlu pēc vajadzības. Krievija šo tā saukto Lēvenvoldes līgumu ratificēja 1733. gada janvārī, bet atsauca, kad Austrija atteica ratifikāciju, jo bija neapmierināta ar pārlieku lielajiem Prūsijas ieguvumiem no tā.[44]

Karš par Polijas–Lietuvas troni

Neraugoties uz kaimiņu vienošanos, poļu muižniecības pretestības nokaitinātais Augusts II bija gatavs sākt sarunas ar Prūsiju, lai atdotu tai tā saukto Prūšu Poliju, Kurzemi un daļu citu zemju, bet pārējā teritorijā izveidotu mantojamu monarhiju. Pārrunas par šo plānu izjauca karaļa slimība un nāve 1733. gada februārī. Tūlīt pēc viņa nāves Ferdinands atsūtīja virspadomniekiem manifestu. Hercogs kārtējo reizi rājās par viņa vārdā izdotiem "nepaklausīgo un neuzticīgo" virspadomnieku rīkojumiem, pieprasīja savas autoritātes atzīšanu un vispārēju paklausību.[45]

Par Polijas–Lietuvas karaļa troņa turpmāko likteni nekas nebija skaidrs. Daudzi poļu muižnieki atbalstīja Staņislavu Leščinski, ieskaitot ietekmīgo Potocku dzimtu, kuras rokās pārgāja vara *interregnum* periodā. Krievija bija devusi skaidrus mājienus, ka nepieļaus S. Leščinska valdīšanu. Krievijas pusē un pret S. Leščinski iestājās lietuviešu muižniecība ar Sapegiem (*Sapiehowie*) priekšgalā.[46]

Kamēr norisa savstarpējās sarunas Polijas–Lietuvas aristokrātu starpā, novārtā nebija atstāts arī Kurzemes jautājums. Daļa poļu magnātu uzskatīja, ka Kurzemes hercogu pēc Ferdinanda nāves jāizvēlas tieši seimam, nevis karalim. Troņa kandidāts varētu nākt kā no ārzemju prinčiem, tā no Kurzemes vai poļu muižnieku vidus. Tomēr ne ārzemnieku vidū, ne starp vietējiem muižniekiem poļi neredzēja skaidri izteiktu līderi. Poļi nevēlējās iecelt par Kurzemes valdnieku nevienam nezināmu nabadzīgu princi, jo nesaredzēja tajā nekāda labuma. Arī ietekmīgs un spēcīgs kandidāts viņus neapmierināja, jo poļi baidījās no

ārzemnieku ietekmes palielināšanās Polijā–Lietuvā. Toties no poļu muižnieku vidus varēja izvēlēt tikai katoli, jo luterāņu viņu vidū gandrīz nebija. Tas izraisītu kurzemniekos pamatotu uztraukumu par ticības brīvību saglabāšanu hercogistē. Šīs spriešanas par Kurzemes hercoga kandidātu nenoveda pie konkrētiem rezultātiem. Diezgan tieši izteikumi no Krievijas sūtņu puses norādīja, ka Anna nepieļaus katoļa ievēlēšanu par hercogu.[47]

Polijas jautājumā Hābsburgi labprāt būtu atbalstījuši nevis Saksijas kūrfirstu, bet jebkuru citu kandidātu. Francija un Spānija iestājās par S. Leščinski. Sakšu galms aktīvi centās piesaistīt sev krievus, no jauna atgādinot par iespēju atdot E. J. Bīronam Kurzemi, bet Prūsija atgādināja par solījumu atdot Kurzemi tai.[48]

Krievija un Prūsija sliecās atbalstīt mirušā karaļa dēlu Augustu, jo neuzskatīja, ka cits kandidāts varētu savākt pietiekami daudz atbalstītāju Polijā–Lietuvā. Krievija bija ieinteresēta saglabāt iepriekšējo kārtību – ne pārāk spēcīgu karaļa varu un haotisku pārvaldi. Starp citām Annas interesēm bija arī Kurzemes hercogistes teritoriālās vienotības un autonomijas saglabāšana. Krievija vēlējās saņemt garantijas no Saksijas kūrfirsta Augusta, ka krievu atbalsta gadījumā Augusts atteiktos no pretenzijām pret Vidzemi, skaidri noteiktu robežas un atstātu neskartu Kurzemes pārvaldi. Augusts negribēja uzņemties šādas saistības, zinot, cik patiesībā ierobežotas ir karaļa iespējas. Tomēr krievu un sakšu diplomātiem izdevās vienoties un 1733. gada augustā noslēgt 18 gadus ilgstošu aizsardzības savienību, kas ietvēra Augusta solījumu censties, lai Polijā–Lietuvā un Kurzemē saglabātos iepriekšējā valdīšanas forma. Kurzemē pēc Ferdinanda nāves bija jānotiek jauna hercoga brīvām vēlēšanām. Savienības dalībnieces garantēja otras puses valdījumu neaizskaramību Eiropā.[49]

Prūsija nebija mierā ar Krievijas un Saksijas līgumu un turpināja uzstāt, lai Augusts kārto Kurzemes jautājumu par labu Prūsijai. Saprazdams, ka prasības ir pretrunā norunai ar Krieviju, Augusts bija izvairīgs. Arī Frīdrihs Vilhelms I negribēja uzņemties papildu saistības. Beigu beigās imperatore Anna pat bija gatava parakstīt 1732. gada līguma separāto artikulu par Kurzemi, tomēr ar to vien Frīdriham Vilhelmam I nelikās gana un viņš prasīja sev daļu poļu zemju. Krievija nonāca neizdevīgā situācijā, jo Kārļa VI galms deva mājienus, ka nav apmierināts ar līgumu par Kurzemes nodošanu Prūsijai. Tas nostiprinātu Prūsijas pozīcijas vācu zemēs, kas austriešiem nelikās izdevīgi, tādēļ viņi uzstāja uz kurzemnieku brīvām tiesībām ievēlēt sev hercogu. Prūsijas prasības par iesaistīšanos konfliktā par Polijas–Lietuvas troni krieviem un austriešiem likās pārāk lielas.[50]

23

Von GOTTes Gnaden Wir FERDINAND,
in Liefland zu Curland und Semgallen Hertzog!

Geben sämmtlichen von E. Wohlgeb. Ritter- und Landschafft, dem Superintendent, Præpositis und gesammten übrigen Priesterschaft, und Magistræten derer Städte, auch allen andern wie sie Nahmen haben derer Eingesessenen Unser angestammten Hertzogthümer hiemit abermahl zu vernehmen. Alldieweil derer vermeintlichen Ober-Räthe vermessenes Beginnen dahin ausgeschweifet, daß sie sich unterstanden, Unsere ausgegangene Patenta aufzufangen, verhelend zu unterdrücken, und deren Publication auf die irrespectueuseste wiedrige Weise zu verbieten, hingegen sämmtlichen Ingesessenen anzudeuten, daß keiner Unsern Landes-herrlichen Befehlen Gehorsam erweisen soll, und zur Bemäntelung solch ihres frevelmüthigen Respect vergessenen Betragens vorgeben, daß in Unser Abwesenheit nach Vorschrift der Formulæ Regiminis und derer Commissorialischen Decisionum, omnia Regiminis munia von denen Ober-Räthen verwaltet werden müssen, dessen Ungrund in Unsern vorigen Patenten bereits sattsahm vorgestellet ist.

Als haben Wir hiedurch Jedermänniglichen derer Insassen Unser angehörten Hertzogthümer nochmahlen gnädigst warnen wollen, sich durch dergleichen unrichtiges Vorgeben nicht irre machen, noch von dem Uns schuldigen Gehorsam um Respect ableiten zu lassen, massen ein jeder Recht-gesinnter von selbst leicht begreifet, daß Wir deswegen, weil Wir aus Unsern Hertzogthümern abwesend, mit nichten Unser Pactis & Providentia Majorum, oder nach derer Vorfahren geschehenen Vorsehung Uns zustehenden Landes Fürstlichen Auctoritæt, Gerechtsamen, und des Genusses Unser Einkünfte zu entsetzen, wie von denen sich nennenden Ober-Räthen so aufsätzig intendiret wird, angesehen solches eine nicht bestehende, höchst-absurde und ungerechteste Folge, zu geschweigen daß die Legalitæt Unser Abwesenheit gnüglich bekandt, Wir auch indessen in des Königreichs Pohlen Grätzen Uns bißhero aufgehalten, und die Ubelgesinnte an statt Unsere Hinkunft nach Unsern Fürstlichen Landen zu facilitiren und zubefordern, vielmehr zu dessen Behnderung alles vorkehren. Im Gegentheil giebt sich der Verstand nach vernünftiger Auslegung ganz deutlich, daß in Unser Abwesenheit die Regiminis munia wie in Unserm Nahmen, also auch mit Unser Vorbewust und Willen müssen geführet werden, die Bestellung derer Officianten aber von uns allein abhangen, und sie keines weges befugt sich unter einander selbst zu wehlen, noch auch in Cammer-Sachen dergestalt eigenmächtig zu handeln, sondern die Justitz-Geschäfte allein zu verwalten haben, keines Vorzugs noch Gewalts über den Landes-Fürsten und Herrn dessen Regalien, noch des sonst seinigen und dessen angehörigen Officianten wie es auch bestehet, sich anzumassen, umb so weniger da Wir würcklich investiret, und Unsere uns vorhin competirende Fürstl. Gerechtsahme dadurch noch mehr bestätiget. Hiernechst ist eine unkhwere Folge, daß auch von Uns würcklich bestellte Ober-Räthe, nur so lange davor zu erkennen und zu achten sind, als sie in ihre Treu, Devoir und Schuldigkeit gegen Uns ihren Landes-Fürsten verbleiben, vielweniger mögen einige Particulier-Persohnen, die sich zu vermeintlichen Ober-Räthen uns aufdringen wollen, und darzu untereinander sich selbst zu wehlen unterstehen, dergleichen arges Unwesen unternehmen, auch dadurch gegen der Königlichen und Durchluchtigsten Respublic Ober-Herrschafft auflehnen. Wir zweifeln nicht es werden die Wohl- und Treugesinnte Erbsassen und Einwohner sämmtlichen Landes, solch erer sich nennenden Ober-Räthe gegen Uns ihren noch einigen Landes-Herrn übendes feindseliges Bezeigen, und Uns auch Unsere Fürstl. Gerechtsamen zufügend Schmach und Gewalt äusserst verabscheuen, indem selbige zugleich durch ihre so unbefugt sich anmassende Auctoritæt das Vaterland in der grösten Unruhe und erderblichsten Zerrüttung völlig setzen wollen. Welchemnach Wir Unsern neulichst erlassenen Patenten inhæriren, und Jedermänniglichen derer Eingesessenen unser Hertzogthümer auf das beweglichste Landes-Fürst-Väterlich erinnern, den uns gebührenden Respect und schuldigen Gehorsam in keine Weise aus den Augen zusetzen, mithinnen vermeintlichen Ober-Räthen in den wiedrigen Unternehmungen im geringsten nicht nachzufolgen, sondern wann irgend Jemanden derer Insassen deswegen überst geschiehet, alle für einen zusammen zu halten, und dem Königl. Befehl als auch unsern des rechtmäßigen Landes-Herrn allein nachzuleben. Wollen und befehlender das auch daß alle und jede unser Garde-Reuter, Lehns-Eingesessene, Deutsche und andere Leute sich fertig halten, auf erste unter unsere eigenhändigen Unterschrifftergehende Ordre an Ort und Stelle, wo Wir selbige, und wie geschehen, in erforderender Anzahl begehren werden, sich einzufinden. Dieses haben Wir hiemit kürtzlich als ein für allemahl wollen angedeutet, und jeden zur schuldigen Pflicht angewiesen haben, keines andern als unsere Persohn allein zu betrachten, hingege solche der wiedrigen unfügliche Verbote in keine Wege nachzukommen, noch uns entgegen zu thun sich unternehmen, welche aber dessen ungeachtet sich unterstehn sollen mit denen Wiedrigen zu colludiren, oder unsere uns zustehende Landesherrliche Gewalt zu mißbrauchen, die sollen auch gewiß die gerechteste Ahndung bald wieder empfinden, und wird es ihnen zur unfehlbahren Last gedeyen. Wornach ein Jeder dem dieses Patent vorkommt oder nur wissen wird, sich zu achten, und für Schaden zu hüten, hingegen durch Beweisung des uns gebührenden schuldigen Gehorsams, ihr eigenes Beste mit zu befordern wohl in Obacht zu haben. Begeben unter unser eigenen Nahmens Unterschrift und angedruckten Fürstl. Insiegel.

Danzig, den 24ten Martii Anno 1733.

FERDINAND, [L.S.D.]
Hertzog zu Curland.

Hercoga Ferdinanda patente par virspadomnieku nepakļāvību.
1733. gada 24. marts. *LVVA, 1100. f., 13. apr., 718. l., 23. lp.*

Kamēr diplomāti nevarēja vienoties, lielvalstu ģenerāļi lēnām savilka karaspēku ap Polijas–Lietuvas pierobežu. No Vidzemes cauri Kurzemei sāka virzīties krievu Rīgas korpuss, ap 17 000 karavīru, Vidzemes gubernatora Pētera Lasī vadībā. Vienu korpusa vienību komandēja Ernsta Johana Bīrona brālis Gustavs (1700–1746). Kurzemei tas nozīmēja ne tikai neskaidrības ar zemes tālāko likteni, bet arī pārtikas un furāžas pieprasījumus no cauri maršējošajām krievu daļām.[51] Tobrīd valstis nebūt nedomāja, ka "Polijas jautājums" izraisīs vairāku gadu karu visā Eiropā.

1733. gada maijā poļi paziņoja, ka no karaļa vēlēšanām tiek izslēgti visi nepoļi, izņemot Saksijas kūrfirstu. Lai palielinātu savas izredzes uz ievēlēšanu, Augusts bija gatavs vienoties ar kaimiņzemēm un apņemties ievērot poļu muižniecības un ticības brīvības, kā arī garantēt Kurzemes autonomiju. Kārli VI

šādi noteikumi apmierināja, un Hābsburgi noslēdza aizsardzības savienību ar Saksiju. Lai noslēgtu savienību arī ar Krieviju, Saksija bija gatava atteikties no jebkādām pretenzijām uz Vidzemi un atzīt Krievijas imperatora pilno titulu. Anna pieņēma šos nosacījumus.[52] Prūsiju noteikumi neapmierināja, un tā savienībā neiesaistījās.

Jūlijā sanākušais Kurzemes landtāgs nolēma sūtīt uz Varšavu Kandavas hauptmani Benediktu Heinrihu Heikingu (*Heyking*; 1688–1767), lai tas izteiktu līdzjūtību republikai par karaļa zaudēšanu un jauna valdnieka ievēlēšanas gadījumā apliecinātu Kurzemes uzticību tronim.[53] Visi saprata, ka Polijas–Lietuvas troņa jautājums noteiks arī Kurzemes tālāko likteni, bet, ņemot vērā iesaistītās puses, bija skaidrs, ka kurzemnieku viedoklim nebūs nekādas lomas. B. H. Heikings nespēja īstenot sev uzliktos uzdevumus, jo Polijā–Lietuvā palika pārlieku nemierīgi. Viņš nolēma atgriezties dzimtenē. Kurzemes landtāga noslēgumā bija izteikts aicinājums Ferdinandam ierasties Kurzemē, bet tas palika nepieņemts. Vēsturnieks A. Rihters domā, ka, lai gan hercogs nebija mīlēts, tomēr muižniecība, iespējams, viņā redzēja pēdējo cerību pret iekļaušanu Polijā–Lietuvā.[54]

Tikmēr ar lozungu par poļu brīvību aizsardzību Pēteris Lasī šķērsoja Polijas–Lietuvas robežu, uzsākot karu par Polijas–Lietuvas troņa mantošanu. Pakāpeniski un dažādu motīvu vadītas tajā iesaistīsies gandrīz visas Eiropas lielvaras.[55] Augustā sanākušā seima vairākums balsoja par labu Staņislavam Leščinskim, bet mazākums protestēja pret vēlēšanu norisi un ar P. Lasī atbalstu Saksijas kūrfirstu Augustu ievēlēja par karali Augustu III. Tā sākās pilsoņu karš pašā Polijas–Lietuvas teritorijā. Lai nodrošinātu savu spēku aizmuguri, oktobrī krievi nolēma izvietot Kurzemē – Jelgavā, Kuldīgā, Liepājā un Bauskā – divus kirasieru un vienu dragūnu pulku, kā arī vairākas Rīgas garnizona vienības. Krievu karavīrus bija jābaro kurzemniekiem.[56]

Lai Frīdrihs Vilhelms I atbalstītu viņa ievēlēšanu, 1733. gada nogalē S. Leščinskis bija ar mieru piedāvāt Prūsijai Kurzemi. Krievija ātri reaģēja uz šo piedāvājumu un no savas puses solīja censties, lai Kurzemes kārtas vēlēšanās izšķirtos par labu prūšu kandidātam. Prūsija tomēr nevēlējās sasaistīt rokas poļu jautājumā, jo būtībā to neapmierināja neviens kandidāts. Vēlāk, 1734. gada vasarā, prūši mēģināja piedāvāt savu palīdzību krieviem un sakšiem. Viena no balvām par to būtu arī Kurzeme, tomēr sabiedrotie sarunās neielaidās.[57] Kurzemes jautājums šajās sarunās bija sekundārs, un solījumi prūšiem

netraucēja S. Leščinska atbalstītājiem šo pašu teritoriju piedāvāt krieviem. To apliecina viens no Francijas ierosinātajiem projektiem. Franči apņēmās atbalstīt jebkuru Krievijas izvēlētu Kurzemes hercoga mantinieku, garantēt mieru no turku puses, Ziemeļu kara iekarojumu atzīšanu un citus labumus, ja Krievija piekristu Staņislava Leščinska sēdināšanai Polijas–Lietuvas tronī, tomēr Anna sarunās ar frančiem neielaidās.[58]

1734. gada sākumā krievi nolēma aplenkt Dancigu, kur bija iekārtojies S. Leščinskis. Kurzemei tas nozīmēja jaunus zirgu pieprasījumus artilērijas transportam. Tobrīd hercogistē bija izvietoti krievu ģenerālmajora Ludolfa Augusta fon Bismarka (*Bismarck*; 1683–1750) spēki, kopumā 8000–9000 karavīru.[59] Danciga padevās tikai jūnijā.[60] Rudenī S. Leščinski atbalstošie spēki bija koncentrējušies Krakovas un Viļņas apkārtnes vaivadijā.[61]

Karadarbības dēļ 1734. gada Polijas–Lietuvas seims nesanāca, un Kurzemes jautājums palika atklāts, tomēr Augusts III to nebija pilnībā aizmirsis. Lai izrādītu pateicību par militāro atbalstu, viņš uzdeva sakšu sūtnim Pēterburgā piedāvāt E. J. Bīronam Kurzemes troni Ketleru līnijas izmiršanas gadījumā, tādējādi izrādot pateicību par E. J. Bīrona centieniem Polijas–Lietuvas karaļa troņa iegūšanas jautājuma risināšanā. Jau iepriekš Augusts III bija apliecinājis, ka Kurzemes jautājumā paļaujas uz līgumiem ar Krieviju.[62]

Miera sarunas 1735. un 1736. gadā un Kurzemes jautājums

1735. gada sākumā Francija vēlējās sākt miera sarunas ar Prūsiju un bija gatava kūrēt tai par labu Kurzemes jautājumu, bet Prūsija uzskatīja, ka Kurzemes jautājumā frančiem ir par maz teikšanas, lai kaut ko saturīgu solītu. Staņislavs Leščinskis apņēmās līdzēt Kurzemes jautājumā, tomēr arī viņam prūši neuzticējās, jo uzskatīja, ka Kurzemes lietās vislielākā teikšana ir Krievijai. Tieši tādēļ tālākajās miera sarunās Prūsija vairs neizvirzīja Kurzemes jautājumu kā aktuālu, bet bija ar mieru, ka pēc Ferdinanda nāves hercogisti pārņem Krievija.[63]

Tā kā bija zināms, ka valstis apsver miera slēgšanas iespējas, 1735. gada aprīlī sanākušais Kurzemes landtāgs nosūtīja uz Pēterburgu kambarkungu Johanu Ernstu Butlaru (*Buttlar*; 1690–1771), lai viņš norādītu, ka Kurzemei ir grūti nodrošināt šeit izvietoto krievu karaspēku.[64] Savukārt uz tā saukto pacifikācijas (miera) seimu, kam bija jāsanāk Varšavā septembra beigās, tika nolemts atkal sūtīt B. H. Heikingu. Viņa instrukcija paredzēja apsveikt Augustu III ar kļūšanu par karali un lūgt Kurzemes muižniecības privilēģiju

un tiesību saglabāšanu un apstiprināšanu.[65] Uzzinājusi par šādu instrukciju, neapmierinātību ar to izteica imperatore Anna. Viņa uzskatīja, ka "tumšā un neskaidrā" instrukcija neatbilst Kurzemes labklājības interesēm. Anna uzstāja, ka muižniecības delegātam skaidri jāuzstāj uz hercoga brīvu vēlēšanu tiesību atjaunošanu, nevis jāizsakās "divdomīgos terminos," ko savā labā var izmantot Kurzemei nelabvēlīgi noskaņotie poļu magnāti. No savas puses Anna garantēja pilnīgu atbalstu konkrētajām prasībām un lūdza sagatavot B. H. Heikingam speciālu instrukciju.[66]

Virspadomnieki neuzskatīja par iespējamu nepaklausīt Annas lūgumam, tādēļ steigā tika sasaukta brālīgā konference. Virspadomnieki attaisnoja sevi ar iepriekš no Varšavas pienākušām ziņām, ka vispārējos izteikumos virzīts lūgums par brīvību apstiprināšanu radīs vairāk atsaucības no seima puses.[67] Oktobrī Kurzemes muižniecība sanāca vēlreiz un sagatavoja papildu instrukciju B. H. Heikingam, kas paredzēja:

1) lūgt karalim saglabāt hercogistes agrāko pārvaldes formu ar hercogu priekšgalā un kā Polijas–Lietuvas lēni; lūgt, lai muižniecībai būtu iespēja vēlēt hercogu, kurš būtu luterāņu konfesijai piederīgs un vācu izcelsmes;

2) norādīt un skaidrot, ka 1727. gada Kurzemes komisijas izstrādātie plāni ir pretlikumīgi, jo landtāga deputāti nebija instruēti lemt par hercogistes pārvaldes formas maiņu un kārtas labprātīgi padevušās Polijas–Lietuvas karalim, tādēļ inkorporācijas plāni ir pret konstitūciju; lūgt šo lēmumu anulēšanu;

3) lūgt saglabāt visas agrākās kārtu tiesības Kurzemē, apsolot pretī būt uzticīgiem Polijas–Lietuvas padotajiem.[68]

Lai gan līdz 1735. gada vidum S. Leščinski atbalstošie spēki Polijas–Lietuvas teritorijā bija apspiesti un septembra beigās Varšavā sanāca seims, to izjauca Augustam III nelojālie spēki. Kurzemes jautājums līdz ar to palika "karājamies gaisā". Tikmēr pats S. Leščinskis atteicās no savām pretenzijām uz Polijas–Lietuvas troni.

1736. gada sākumā Augusts III interesējās pie krievu sūtņa Hermaņa Keizerlinga,[69] kam Anna vēlētos atdot Kurzemi, jo pašam viņam neesot nekādas vēlēšanās iesēdināt Kurzemes tronī kādu no sakšu prinčiem. H. Keizerlings lūdza instrukcijas no Pēterburgas, jo uzskatīja, ka būtu jāpārliecina poļu muižniecība, ka Kurzeme netiks atdota kādam spēcīgam vācu princim, īpaši prūšu.[70] H. Keizerlings savā ziņojumā aizrādīja, ka šim kandidātam jābūt bagātam un spējīgam uzturēt savu galmu, jo Kurzemes hercoga muižas to nevarēšot nodrošināt. H. Keizerlings secināja, ka tāds kandidāts jāmeklē ārpus Kurzemes.

Polijas–Lietuvas karalis atkārtoti aicināja E. J. Bīronu kļūt par Kurzemes hercogu pēc Ferdinanda nāves, bet vienlaikus norādīja, ka viņa kandidatūra jāpatur kādu laiku slepenībā, kamēr Polijā–Lietuvā tiktu atzītas hercogistes tiesības uz hercoga vēlēšanām. Pagaidām arī Anna neizrādīja oficiālu atbalstu E. J. Bīrona kandidatūrai, bet uzsvēra, ka vēlas saglabāt Kurzemes pārvaldes veco kārtību. Daļa poļu muižniecības gan iestājās kopumā pret hercogistes tiesībām ievēlēt sev hercogu, jo uzskatīja, ka Ketleri nākuši pie varas nevis vēlēšanu rezultātā, bet gan pēc Polijas–Lietuvas Senāta lēmuma. Tāpat viņi uzskatīja, ka Kurzemes lēņa gadījumā nevar būt runas par brīvām valdnieka vēlēšanām, jo hercogiste nodota tikai Ketleru mantiniekiem.[71] Tikmēr pats "legāli prom esošais" Ferdinands turpināja sūdzēties, ka virspaldomnieki neizrāda pienācīgo pakļaušanos, neinformē viņu par Kurzemes muižu ienākumiem un bez viņa ziņas notur landtāgus.[72]

Rudenī valstis parakstīja Vīnes miera līgumu, kas tiks ratificēts tikai pēc pāris gadiem. Par Polijas–Lietuvas karali atzina Augustu III. Kurzemes jautājumā līgums paredzēja hercogistes autonomijas saglabāšanu. Atkārtotajam Polijas–Lietuvas pacifikācijas seimam bija jāsanāk 1736. gada jūnija beigās Varšavā.

Kurzemes muižniecība bija nolēmusi sasaukt landtāgu 11. jūnijā, lai lemtu par delegātu sūtīšanu uz seimu. Imperatorei Annai starplaiks starp landtāgu un seimu likās par mazu, tādēļ viņa aicināja muižniecību landtāga vietā sasaukt brālīgo konferenci jau 25. maijā, lai instruētu delegātu šādos jautājumos:

1) lūgt par nelikumīgo inkorporācijas plānu un komisiju lēmumu atcelšanu;

2) prasīt hercoga vēlēšanu tiesību atgriešanu, lai pēc seima noslēguma muižniecība varētu veikt eventuālā hercoga mantinieka ievēlēšanu un lai ievēlēto personu Polijas–Lietuvas karalis un seims apstiprinātu bez iebildumiem.[73]

Muižniekiem nebija citu iespēju, kā pakļauties ierosinājumam. 28. maija muižnieku konferences lēmumā bija noteikts, ka uz Varšavu atkal tiek deleģēts B. H. Heikings ar prasību atcelt inkorporācijas lēmumu. Muižniecība lūdza saglabāt hercogistē agrāko pārvaldes formu ar hercogu priekšgalā, kas būtu Polijas–Lietuvas vasalis. Tāpat viņi lūdza par iespēju vēlēt hercogu.[74]

Seimā Benediktu Heinrihu Heikingu oficiāli atbalstīja Krievijas sūtnis Hermanis Karls Keizerlings, kurš no Varšavas ziņoja par atsevišķu poļu garīdznieku pūlēm nostiprināt hercoga vēlēšanu tiesību atņemšanu un hercogistes inkorporācijas lēmumu.[75] H. K. Keizerlings norādīja arī uz intrigām, kas tikušas pītas, lai B. H. Heikings nesaņemtu audienci pie karaļa, bet krievu

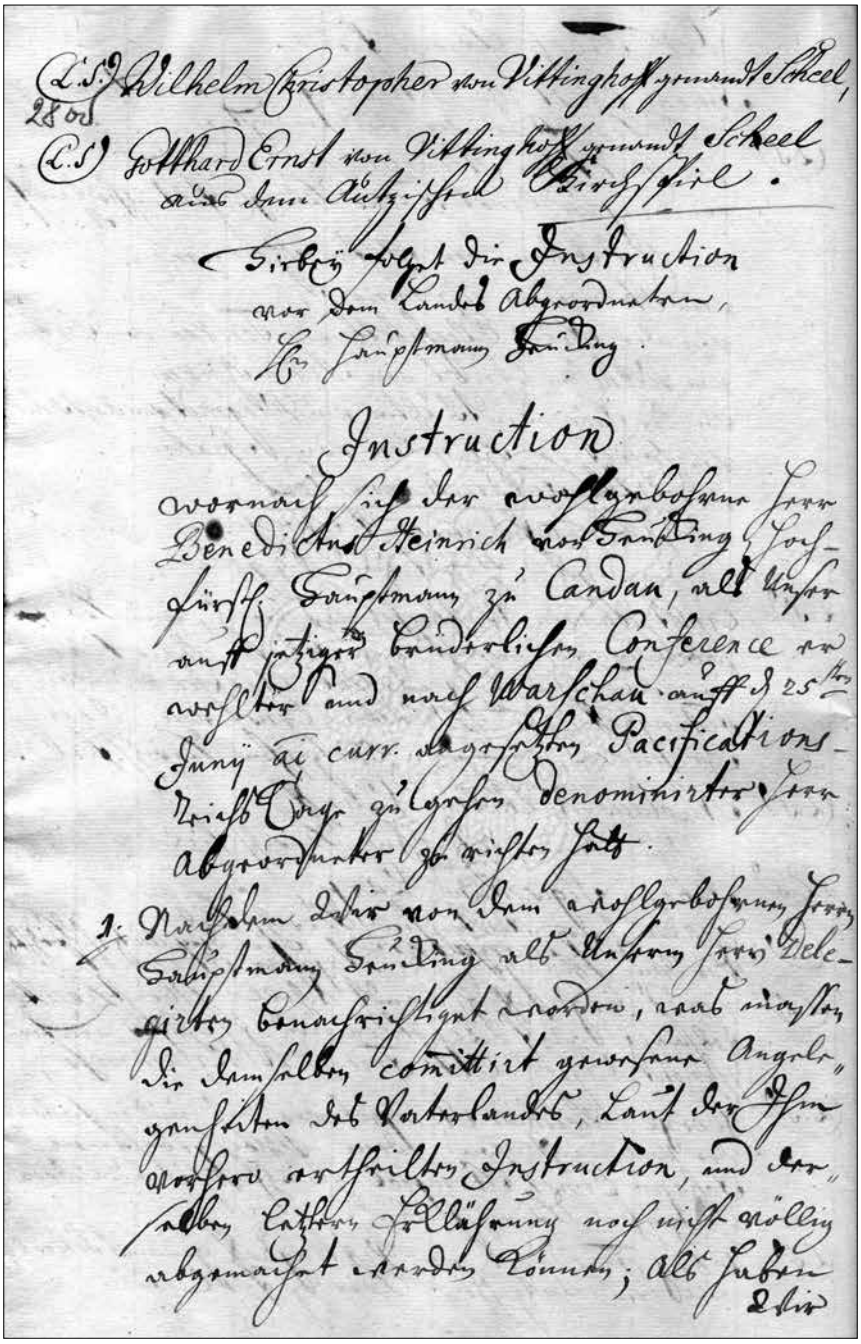

Instrukcija Kurzemes delegātam Benediktam Heinriham Heikingam uz Polijas–Lietuvas seimu. 1736. gada 28. maijs. Sākumlapas.
LVVA, 554. f., 1. apr., 1479. l., 28., 29. lp.

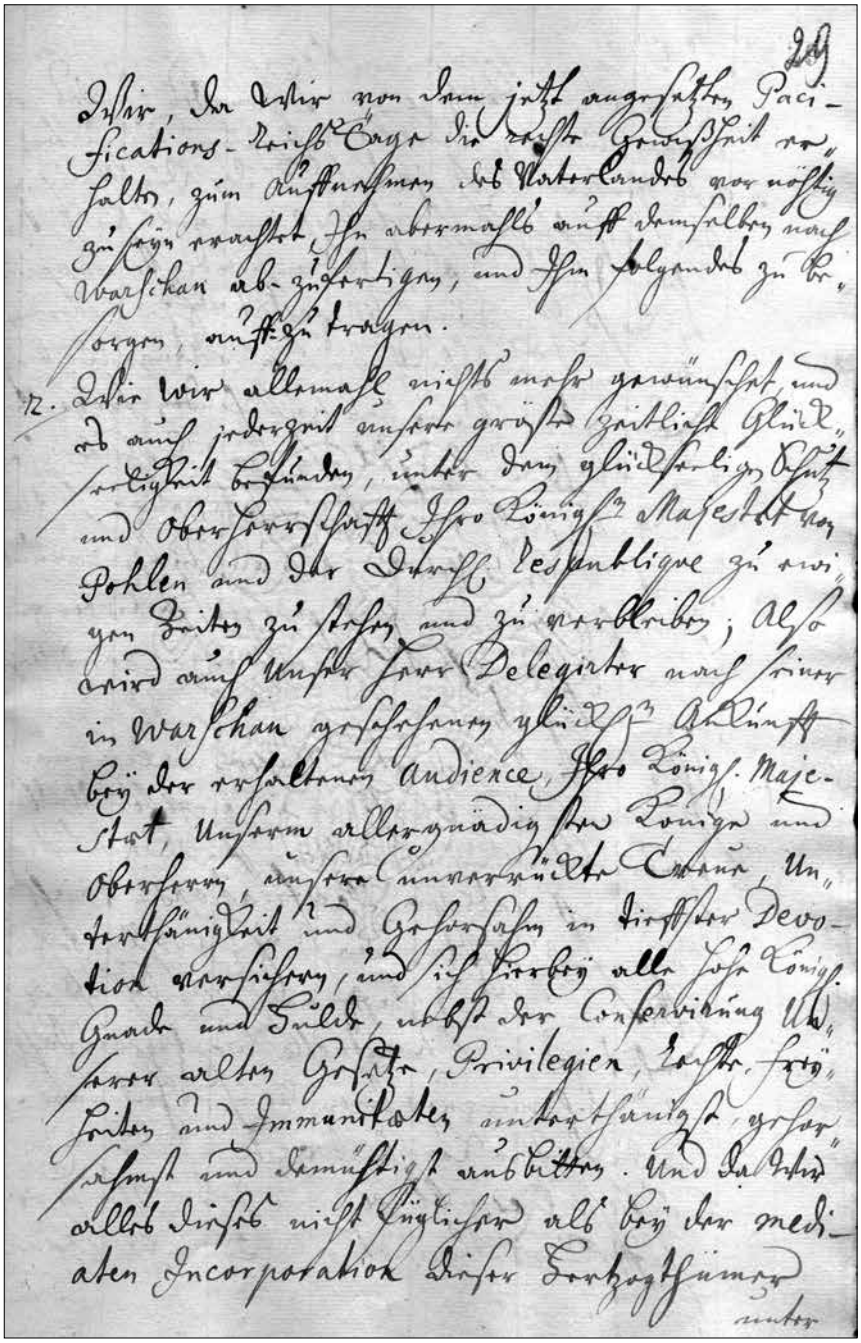

29

Dessir, der Ersten von dem jetzt angesetzten Pacifications-Reichs-Tage die reiffste Gewißheit erhalten, zum Aufnehmen des Vaterlandes vor nöthig zu seyn erachtet, ihn abermahls auff demselben nach Warschau abzuordnen, und ihm folgendes zu bevorgen, auffzutragen.

12. Daß wir allemahl nichts mehr gewünschet, und es auch jedoch mit unsere größte zeitliche Glückseligkeit begründet, unter dem glückseligen Schutz und Oberherrschaffte Ihro Königl. Majestät von Pohlen und der Republique bestendiglich zu ewigen Zeiten zu stehen und zu verbleiben; Also wird auch Unser Herr Delegirter nach seiner in Warschau geschehenen glückl. Ankunft bey der erhaltenen Audience, Ihro Königl. Majestät, Unserm allergnädigsten Könige und Obersten, unsere unverrückte Treue, Unterthänigkeit und Gehorsahm in tiffster Devotion versichern, und sich hierbey alle Ihro Königl. Gnade und Huld, nebst der Conservirung Unserer alten Gesetze, Privilegien, Freyheiten und Immunitäten unterthänigst, geherrsahmst und demüthigst anbitten. Und da daß alles dieses nicht sicherer als bey der mediaten Incorporation dieser Herzogthümer

unter

sūtnis izkārtojis privāto audienci. Karalis uzņēma B. H. Heikingu labvēlīgi. Bailēs no garīdzniekiem neviens neesot riskējis seimā uzsākt sarunas par Kurzemes jautājumu, tādēļ H. K. Keizerlingam nācies uzpirkt kādu mazpazīstamu delegātu un saliedēt savus atbalstītājus. Par Kurzemes patstāvību iestājās arī kņazi Čartorijski (*Czartoryski*), vairāki lietuviešu muižnieki un prūšu diplomāti.[76] Šis atbalsts nodrošināja seima balsojumu par labu Kurzemes patstāvībai un jautājuma nodošanu Senātam.

Lai nekaitinātu poļu magnātus, oficiālajās sarunās par E. J. Bīrona kandidatūru netika runāts. Līdz ar to 1736. gada jūnija seims pieņēma lēmumu, ka 1727. gada komisijas lēmumi netiek apstiprināti. Kurzemes lielo parādu dēļ valstij neesot izdevīgi inkorporēt šādu teritoriju. Tika nolemts Ferdinandam līdz mūža beigām atstāt pilnas hercoga tiesības, bet pēc Ketleru līnijas izmiršanas nodot hercogisti jaunam hercogam, kura pienākumos ietilptu dzēst hercoga parādus. Šo hercogu apstiprinātu karalis, bet hercogistē paliktu iepriekšējā pārvaldes kārtība. Daļa poļu magnātu nebija apmierināta ar seima lēmumu, lai gan tajā nebija skaidri formulētas hercogistes muižniecības tiesības ievēlēt Ferdinanda pēcteci.

H. K. Keizerlings uzskatīja, ka senātā garīdznieki centīsies kavēt Kurzemes jautājuma izskatīšanu. Ja Ferdinands nomirtu un troņa pārmantojamība nebūtu nokārtota, varētu izcelties asas nesaskaņas gan Polijā–Lietuvā, gan starp tās kaimiņiem. Lai apklusinātu garīdzniecību, karalis piesolīja sākt Kurzemē tiesas procesu par katoļiem atņemtām baznīcām un lūgt Krievijai atļaut Romas katoļiem brīvi īstenot savu reliģiju Rīgā. Tādējādi tika panākta savstarpēja vienošanās.[77]

1736. gada augustā Augusts III atkal rakstīja E. J. Bīronam par iespējām ieņemt Kurzemes troni. Pats E. J. Bīrons rakstīja H. K. Keizerlingam, ka līdz šim viņam nav bijušas šādas ambīcijas un ka Kurzemes parādu nasta atnestu daudz rūpju. Tāpat viņš norādīja uz Annas Joanovnas lielo lomu šajā jautājumā. Tas skāra ne tikai parādu nastu, ko E. J. Bīrons nevarētu nokārtot bez imperatores atbalsta, bet arī apstākli, ka bez viņas politiskā atbalsta E. J. Bīronu varētu piemeklēt Saksijas Morica liktenis. Vēsturnieks K. Štroms gan uzskata, ka E. J. Bīrons tobrīd jau domāja par hercoga titula iegūšanu, un viņa atrunas uzskatāmas vairāk par pozēšanu.[78]

Lai gan tiek uzskatīts, ka Prūsijai pēc Polijas–Lietuvas troņa mantošanas kara bija maza teikšana Kurzemes lietās, 1736. gada noslēgumā Frīdrihs Vilhelms I piedāvāja Saksijai atjaunot Švēdes markgrāfa kandidatūru uz Kurzemes troni.

Tikmēr H. K. Keizerlings aicināja ļaut Kurzemes landtāgam iecelt iespējamo kandidātu, Ferdinandam vēl dzīvam esot, tomēr Augusts III baidījās no 1726. gada scenārija atkārtošanās. Visas šīs diskusijas pārtrauca Ketleru dinastijas gals.

Pēc Ferdinanda nāves

Ferdinands nomira 1737. gada 4. maijā astoņdesmit otrajā dzīves gadā. Krievu sūtnis H. K. Keizerlings par to uzzināja, esot Rīgā, tādēļ nekavējoties devās uz Jelgavu. No turienes viņš rakstīja uz Pēterburgu, ka jauna hercoga vēlēšanas jāveic pēc iespējas ātrāk, lai atņemtu iespēju poļu garīdzniekiem un svešām varām sākt jaunu intrigu pīšanu. H. K. Keizerlings bija drošs, ka kurzemnieki neizvēlēsies kandidātu no prūšu puses. Anna nekavējoties rakstīja virspadomniekiem, lai tie sasauc ārkārtas landtāgu un saskaņā ar savām tiesībām ievēl jaunu hercogu.[79]

Tikmēr parādījās dažādi iespējamie troņmantinieki. Hercoga Frīdriha Kazimira meita Eleonora Šarlote, tobrīd Braunšveigas–Bēvernes hercogiene (*Braunschweig-Bevern*; 1686–1748) rosināja virzīt kādu no saviem dēliem. Hesenes–Homburgas landgrāfs Frīdrihs Jēkabs (*Hessen-Homburg*; 1673–1746) iestājās pats par savu kandidatūru, bet Krievija izvirzīja E. J. Bīronu. Saksijas Morics atgādināja par savu agrāko ievēlēšanu. Sarosījās arī Zviedrijas karalis Frīdrihs.[80]

Kurzemes virspadomnieki noteica brālīgās konferences sanākšanu 11. jūnijā.[81] Kurzemnieki varēja izvēlēties tikai tādu kandidātu, kurš būtu patīkams Krievijai, respektīvi, Ernstu Johanu Bīronu. Bez Annas Joanovnas atbalsta viss vēlēšanu process būtu veltīgs, jo Polija–Lietuva to neatzītu. Savukārt E. J. Bīrona ievēlēšanas gadījumā Anna solīja protežēt gan vēlēšanas, gan Kurzemes privilēģiju saglabāšanu.

Konferenci vadīja Kristofs Frdīdrihs Sakens (1697–1759), kurš atsaucās uz 1736. gada karaļa apstiprinātajām tiesībām kurzemniekiem ievēlēt hercoga Ferdinanda mantinieku. E. J. Bīrona atbalstītājs Rīgas gubernators P. Lasī ienāca Jelgavā ar diviem krievu pulkiem, un kurzemniekiem nebija īpašas izvēles iespējas savās it kā "brīvajās" vēlēšanās. 24. jūnijā muižniecība vienbalsīgi ievēlēja par hercogu E. J. Bīronu un viņa vīriešu kārtas pēctečus. Oficiāli par iemeslu kalpoja viņa lielie nopelni Tēvzemes labā.[82] Vēlēšanu dokumentus ar vairāk nekā 300 muižnieku parakstiem nekavējoties nogādāja Pēterburgā, lūdzot

imperatores labvēlīgu attieksmi pret kurzemnieku rīcību un Ernsta Johana apstiprinājumu ievēlēšanai. Pats Ernsts Johans bija gatavs kā hercogs ievērot muižniecības tiesības un brīvības, bet cēla dažus iebildumus, jo nevēlējās ar vēlēšanu aktu apstiprināt 1717. gada komisijas lēmumus. Muižniecība tobrīd izvairījās no iedziļināšanās jautājumā, jo vēlējās pēc iespējas ātrāk saņemt karaļa akceptu vēlēšanām.[83]

Kandavas hauptmanis Benedikts Heinrihs Heikings aizveda dokumentus Polijas–Lietuvas karalim, lai lūgtu vēlēšanu apstiprinājumu, garantijas muižnieku privilēģijām un iespēju valdīt virspadomniekiem līdz hercoga varas pilnīgai pārņemšanai. Augusts III lūdza sagatavot sarakstu ar visiem hercoga nama parādiem. 13. jūlijā karalis oficiāli apstiprināja E. J. Bīronu un viņa vīriešu kārtas pēctečus par Kurzemes hercogiem ar hercoga titulu, zīmogu, godu un citām regālijām. Pēc tam viņš atļāva hercogam valdīt no Pēterburgas un pavēlēja kurzemniekiem pakļauties jaunajam valdniekam. Turpmākajos mēnešos H. K. Keizerlings strādāja pie tā, lai sakārtotu dokumentāciju un E. J. Bīrons pilnībā nostiprinātos Kurzemes tronī.[84] Nosacījumu izstrāde par lēņa pārņemšanu starp Polijas–Lietuvas komisāriem un jaunā hercoga pārstāvi kancleru H. K. Finku fon Finkenšteinu norisa Dancigā. 1737. gada 12. novembrī Ernsts Johans parakstīja līgumu, ar ko apņēmās:

1) kā godīgs vasalis kalpot Polijas–Lietuvas karalim;

2) Romas katoļiem ļaut brīvi piekopt savus rituālus;

3) izpirkt Ketleru nama parādiem apgrūtinātās muižas lēņa labā, nomaksāt Ketleru nama parādus;

4) uzturēt muižniecībai likumos paredzētās tiesības, privilēģijas un brīvības.[85]

Prūsija bija nepatīkami pārsteigta par tik ātru Kurzemes jautājuma risināšanu un vainoja tajā spiedienu uz Kurzemes muižniecību no Annas Joanovnas puses.[86]

Secinājumi

Runājot par Kurzemes hercoga troņa mantošanu 18. gs. pirmajā pusē, jautājumu var aplūkot vairākos līmeņos. No hercogistes iekšējām pozīcijām raugoties, periods no 1711. līdz 1737. gadam pagāja hercoga Ferdinanda un virspadomnieku savstarpējo konfliktu gaisotnē. Ziemeļu kara laiks, neskaidrība par hercogistes tālāko likteni un tās slīgšana parādos lika abām pusēm cīnīties ar trūkumu un radīja saspīlējumu jautājumos par muižu ienākumu sadali. Ferdinands uzstāja uz savām tiesībām un vēlējās skaidrību par savu finansiālo

stāvokli, toties parādu apmaksas jautājumos bija izvairīgs. Viņa asās nostājas dēļ muižnieku vidū viņš neiemantoja popularitāti, un tas atstāja iespaidu arī uz vēsturnieku viedokli par viņu. Tā L. Gebhardi apgalvo: "Ferdinandam trūka lokanības, jo viņš bija uzaudzis armijas apstākļos un kā neprecējies vīrs bija pieradis pie nelielas mājsaimniecības (jo Dancigā dzīvoja gandrīz kā birģeris), nekur nesaņēma un arī necieta iebildumus."[87] Publicists Jūlijs Ekadrs Ferdinanda un Kurzemes muižniecības attiecības raksturoja šādi: "..opozīcija pret viņu un viņa priekšlikumiem kā kaut kas pats par sevi saprotams tika prasīta no katra Kurzemes muižnieka, kurš vēlējās tikt uzskatīts par neatkarīgu patriotu."[88] Virspadomniekiem bija jātiek galā ar visiem hercogistes jautājumiem "uz vietas". Piemēram, muižu atdošana Annai Joanovnai, krievu karaspēka izvietošana un barošana, strīdi ar Polijas–Lietuvas muižniecību robežu jautājumos un hercogistes tālākā likteņa lemšanā. Hercoga atrašanās Kurzemē būtu atvieglojusi daļu no šiem uzdevumiem. Kurzemnieku oficiālo nostāju troņa mantošanas jautājumā bieži diktēja svešzemju valdnieki, nevis pašu muižnieku domas par Kurzemes nākotni.

Otru jautājumu loku veido ārējie faktori. Par Kurzemes troņa jautājumu pastāvīgu interesi izrādīja ne tikai kurzemnieki un tiešais lēņa valdnieks Polija–Lietuva, bet arī tās kaimiņi Krievija un Prūsija. Iespējams, ja Krievijai un Prūsijai nebūtu bijušas Kurzemē savstarpēji krustojošās intereses, viena vai otra no tām būtu pievienojusi sev Kurzemi, neraugoties uz Polijas–Lietuvas vai kāda cita iebildumiem. Tomēr Kurzemes jautājums vienmēr iekļāvās lielākas politikas kontekstā un bieži palika neskaidrs, jo spēku samērs reģionā bija "zem jautājuma zīmes". Īpaši tas sakāms par Ziemeļu kara gadiem, Saksijas Morica afēru un Polijas–Lietuvas troņa mantošanas karu, kura laikā Prūsija zaudēja teikšanu Kurzemes lietās, jo centās distancēties no konflikta kā tāda. Arī Polijas–Lietuvas galmā nebija vienotas nostājas par Kurzemes likteni. Spēcīgas balsis iestājās gan par hercogistes pilnīgu iekļaušanu Polijā–Lietuvā, gan par iepriekšējās pārvaldes formas saglabāšanu. Saksijas kūrfirsta viedoklis arīdzan ne vienmēr sakrita ar Polijas–Lietuvas muižniecības vēlmēm. Līdz ar to valstu diplomāti pastāvīgi apspēlēja Kurzemes jautājumu dažādos līgumos, kas bieži izslēdza cits citu, tomēr Krievijas ietekmes pieaugums Kurzemes lietās apskatāmajā laika periodā ir neapstrīdams. Tādēļ arī loģisks ir notikumu iznākums – Ernsta Johana Bīrona nākšana pie varas hercogistē pēc Ferdinanda nāves. Tas gan pilnībā neatrisināja Kurzemes troņa mantošanas jautājumu, jo vēlāk konflikti par to atsāksies ar jaunu sparu.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

[1] Weber, K. *Moritz Graf von Sachsen, Marschall von Frankreich, nach archivalischen Quellen*. Leipzig: B. Tauchnitz, 1863. S. 93; Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Т. 19. Москва: Катов и Ко, 1869. С. 39, 40.

[2] Щебальский П. К. *Князь Меньшиков и граф Мориц Саксонский в Курляндии 1726–1727*. Москва: Катов и Ко, 1860. С. 19.

[3] Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 554. f., 3. apr., 28. l., 75., 76. lp.

[4] Gebhardi, L. A. *Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen*. Halle: J. J. Gebauer, 1789. S. 170.

[5] Соловьев С. *История России с древнейших времен.* Т. 19. С. 41; Брикнер А. Императрица Екатерина 1725–1727 гг. По документам венскаго архива. *Вестник Европы*. 1894, кн. 1. С. 133, 134.

[6] Taillandier, S. R. *Maurice de Saxe, étude historique d'après les Documents des Archives de Dresde*. Paris: Michel Lévy frères, 1865. P. 104.

[7] Ziegenhorn, Chr. G. *Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen*. Königsberg: J. J. Kanter, 1772. S. 345; Strohm, K. *Die kurländische Frage (1700–1763): eine Studie zur Mächtepolitik in Ançien Régime.* Berlin: dissertationen.de, 1999. S. 97.

[8] Брикнер А. Императрица Екатерина 1725–1727 гг. С. 134.

[9] Ziegenhorn, Chr. G. *Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen*. S. 345, 346.

[10] LVVA, 554. f., 3. apr., 28. l., 76.–78. lp.

[11] Turpat, 1100. f., 7. apr., 30. l., 10., 11. lp.; 554. f., 3. apr., 28. l., 82. lp.; Cruse, K. W. *Curland unter den Herzögen.* Bd. 1. Mitau: G. A. Reyer, 1833. S. 287; Histoire agrègèe de Maurice de Saxe, duc de Courlande et Semigalle. *Mes Rêveries : Ouvrage posthume de Maurice Comte de Saxe*. T. I. Amsterdam, Leipzig: Arkstée et Merkus, 1757. p. XLI–XLIII; Différentes piéces relatives a l'histoire agrègèe de Maurice de Saxe. *Mes Rêveries: Ouvrage posthume de Maurice Comte de Saxe*. T. II. P. 175–179.

[12] Ziegenhorn, Chr. G. *Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen.* S. 347, 348; Richter, A. *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben.* Teil 2, Bd. 3. Mitau: N. Kymmel, 1858. S. 116.

[13] Брикнер А. Императрица Екатерина 1725–1727 гг. С. 143–145.

[14] Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 103, 104; Gebhardi, L. A. *Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen.* S. 173.

[15] Соловьев, С. *История России с древнейших времен*. Т. 19. С. 52.

[16] LVVA, 554. f., 1. apr., 1179. l., 4. lp.; Différentes piéces relatives a l'histoire agrègèe de Maurice de Saxe. p. 180–183; Seilhac, V. *Les bâtards de rois. Le Maréchal de Saxe.* Paris: Amyot, 1864. P. 81, 82.

[17] Pilnais uzvārds dzimtai ir fon der Ostens–Sakens, tomēr daudzi ģimenes locekļi parakstoties izmantoja saīsināto formu – Sakeni.

[18] Seraphim, A. *Die Geschichte des Herzogtums Kurland (1561–1795)*. Reval: Fr. Kluge, 1904. S. 191; Щебальский П. К. *Князь Меньшиков и граф Мориц Саксонский*. С. 53.

[19] LVVA, 554. f., 1. apr., 1179. l., 6., 7. lp.; Différentes piéces relatives a l'histoire agrègèe de Maurice de Saxe. P. 187–190; Richter, A. *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen*. Teil 2, Bd. 3. S. 116.

[20] Щебальский П. К. *Князь Меньшиков и граф Мориц Саксонский*. С. 57

[21] Richter, A. *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen*. Teil 2, Bd. 3. S. 117; *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759*. Hrsg. Rummel, C. Dorpat: Fr. Kluge, 1851. S. 496; Taillandier, S. R. *Maurice de Saxe*. P. 159; Ziegenhorn, Chr. G. *Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen*. S. 351.

[22] Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Т. 19. С. 57; [Kallmeyer, Th.] *Graf Moritz von Sachsen in Kurland. Eine historische Skizze.* [B. v. un g.] S. 32.

[23] Gebhardi, L. A. *Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen*. S. 176; Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 112; Weber, K. *Moritz Graf von Sachsen*. S. 144.
[24] LVVA, 1100. f., 7. apr., 30. l., 14., 15. lp.
[25] Turpat, 4038. f., 2. apr., 2162. l., 119. lp.; 1100. f., 1. apr., 15. l., 91. lp.
[26] Turpat, 554. f., 1. apr., 1179. l., 96.–122. lp.; turpat, 554. f., 3. apr., 28. l., 85.–87. lp.; *Kurland. Vom polisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Hrsg. Oberländer E., Keller V. Padeborn: Ferdinand Schöning, 2008. S. 146–179.
[27] Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 121.
[28] Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Т. 19. С. 166.
[29] Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. Leipzig: Veit & Comp., 1869. S. 17.
[30] Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Т. 19. С. 215, С. 218, С. 227.
[31] Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 119.
[32] *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse.* S. 511.
[33] Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов. Русско–австрийский военный альянс второй четверти XVIII века*. Москва: Квадрига, 2010. С. 91.
[34] Cruse, K. *Curland unter den Herzögen*. Bd. 1. S. 297.
[35] *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse*. S. 517, 518.
[36] Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. S. 7.
[37] LVVA, 1100. f., 13. apr., 718. l., 10., 11. lp.; 1100. f., 1. apr., 12. l., 129.–133. lp.; Cruse, K. *Curland unter den Herzögen*. Bd. 1. S. 298.
[38] 1731. gada augustā K. G. Lēvenvolde devās uz Vīni, lai turpinātu apspriesties poļu jautājumā; Kurzemes jautājumā Karls VI atbalstīja teritorijas autonomijas saglabāšanas ideju.
[39] Герье, В. *Борьба за польский престол в 1733 году*. Москва: В. Грачев & Ко, 1862. С. 51, 52.
[40] Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 121, 122, 125.
[41] Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. S. 173; Соловьев, С. *История России с древнейших времен*. Т. 19. С. 352; Нелипович, С. Г. *Союз двуглавых орлов*. S. 98.
[42] *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse.* S. 530, 531.
[43] LVVA, 1100. f., 1. apr., 15. l., 106.–108. lp.; *Cruse K.* Curland unter den Herzögen. Bd. 1. S. 299.
[44] Герье В. *Борьба за польский престол в 1733 году*. С. 55–58, 101; Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 132; Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. S. 179.
[45] Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 100; LVVA, 1100. f., 1. apr., 15. l., 110. lp.; 13. apr., 718. l., 23. lp.
[46] LVVA, 554. f, 1. apr., 1403. l., 19.–22. lp.
[47] Герье В. *Борьба за польский престол в 1733 году*. С. 162, 163.
[48] Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. S. 198; Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 102.
[49] Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Кн. 4. Том XVI–XX. С. 1272; Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 136.
[50] LVVA, 554. f., 1. apr., 1403. l., 4. lp.; Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 103.
[51] LVVA, 554. f., 1. apr., 1431. l., 6., 7. lp.; 2422. l., 20. lp.
[52] Turpat, 1403. l., 33.–36.lp.; Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 112.
[53] *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse*. S. 548.
[54] Richter, A. *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen*. Teil 2. Bd. 3. S. 120.
[55] LVVA, 554. f., 1. apr., 1403. l., 7., 8., 11. lp.
[56] Turpat, 1100. f., 12. apr., 25. l., 70., 71. lp.; 554. f., 1. apr., 1428. l., 84. lp.; Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 123.
[57] Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. S. 234, 236; Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 137.

[58] LVVA, 554. f., 1. apr., 1403. l., 37., 38. lp.
[59] Turpat, 2422. l., 24. lp.; 1428. l., 95., 96. lp.; Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 132.
[60] LVVA, 554. f., 1. apr., 1403. l., 5. lp.; turpat, 1100. f., 1. apr., 15. l., 111., 112. lp.
[61] Turpat, 1406. l., 1. lp.; Нелипович С. Г. *Союз двуглавых орлов*. С. 145.
[62] Cruse, K. *Curland unter den Herzögen*. Bd. 1. S. 301.
[63] Droysen, J. G. *Geschichte der Preussischen Politik*. T. 4. Bd. II. S. 257, 268.
[64] 1735. gada augustā un oktobrī vismaz daļa krievu kirasieru Kurzemi atstāja (LVVA, 554. f., 1. apr., 1428. l., 126. lp., 133. lp.).
[65] *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse*. S. 561, 562.
[66] LVVA, 554. f., 1. apr., 1479. l., 1. lp.
[67] Turpat, 3.–6. lp.
[68] Turpat, 7.–13. lp.
[69] H. Keizerlingu 1733. gada beigās nozīmēja par Krievijas sūtni Augusta III galmā K. G. Lēvenvoldes vietā.
[70] Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Кн. 4. Том XVI–XX. С. 1578.
[71] Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 147.
[72] LVVA, 554. f., 1. apr., 1429. l., 19. lp.
[73] Turpat, 1479. l., 16., 17. lp.
[74] Turpat, 1429. l., 26., 27. lp.; turpat, 1479. l., 19., 20. lp.; turpat, 28.–31. lp.
[75] Turpat, 1452. l., 15. lp.
[76] Turpat, 1454. l., 10.–12. lp.
[77] Turpat, 16. lp.
[78] Strohm, K. *Die kurländische Frage*. S. 150.
[79] LVVA, 554. f., 1. apr., 2426. l., 15. lp. Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Кн. 4. Том XVI–XX. С. 1580.
[80] LVVA, 554. f., 1. apr., 2426. l., 44., 45. lp.
[81] Turpat, 24. lp.
[82] Turpat, 1454. l., 6., 7. lp.; *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse*. S. 585.
[83] Gebhardi, L. A. *Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen*. S. 184.
[84] LVVA, 554. f., 1. apr., 1452. l., 29. lp.; *Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse*. S. 585.
[85] LVVA, 554. f., 1. apr., 1416. l., 1.–10. lp.; Līvenu dzimtas dokumentos atrodams nedatēts apcerējums par šīs vienošanās neatbilstību valsts un hercogistes likumiem, sk. LVVA, 1100. f., 8. apr., 10. l., 3.–6. lp.
[86] Соловьев С. *История России с древнейших времен*. Кн. 4. Том XVI–XX. С. 1588, 1589.
[87] Gebhardi, L. A. *Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen*. S. 149.
[88] Eckardt, J. *Die baltische Provinzen Russlands. Politische und culturgeschichtliche Aufsätze*. Leipzig: Duncker & Humbolt, 1869. S. 119, 120.

Anita Čerpinska

SUCCESIONSFRAGE IM HERZOGTUM KURLAND UND SEMGALLENIN DER ZEIT VON 1726 BIS 1737

Der vorliegende Beitrag gilt als eine Fortsetzung der in der Zeitschrift "*Latvijas Arhīvi*" 2011, Heft 3/4 und 2016, Heft 3/4 veröffentlichten Artikel, in denen die Verwaltungsfragen im Herzogtum Kurland und Semgallen in der ersten Hälfte des 18. Jahrhundertes erörtert wurden. Dieser Artikel befasst sich mit der Zeit seit der Aufstellung Moritz von Sachsens zum Kandidaten für die Herzogswahl bis zu der Thron- und Herrschaftsübernahme im Herzogtum Kurland und Semgallen durch Ernst Johann Biron.

Nach dem Tod Herzog Friedrich Wilhelms im Januar 1711 bestieg den herzoglichen Thron sein Onkel Ferdinand, der sich in Danzig aufhielt und keine Kinder hatte. Im Hinblick auf die Zukunft des Herzogtums Kurland hatten die Nachbarstaaten unterschiedliche Pläne: der polnisch-litauische Adel wünschte sich eine gänzliche Inkorporation des Herzogtums in seinen Staat, der König von Polen-Litauen – die Vergrößerung seines Einflusses im Herzogtum. Preußen und Russland dagegen waren bestrebt, Kurland und Semgallen in ihre Interessenzonen einzubeziehen.

Die Bemühungen des kurländischen Adels waren auf Aufrechterhaltung seiner Privilegien, Rechte und Freiheiten gerichtet. Die Bewerber um den Herzogsthron machten einen Heiratsantrag der Witwe Friedrich Wilhelms, Anna Joanowna, Nichte des Kaisers Peter I. von Russland. Indem der eine oder der andere Staat einen Kandidaten für den Herzogsthron empfahl und protegierte, wurden diese von den Vertretern anderer Staaten abgewiesen. Die Position des Thronerben blieb im Herzogtum Kurland und Semgallen vakant.

In der zweiten Hälfte des Jahres 1725 forderte der König August II. von Polen-Litauen die Kurländer auf, zum Nachfolger des Herzogshauses Kettler seinen unehelichen Sohn Moritz Graf von Sachsen zu wählen. Im März 1726 wurde auf dem kurländischen Landtag seine Kandidatur ausgewertet, obwohl schon damals Russland und ein Großteil des polnischen Adels Einwände dagegen erhoben. Ungeachtet dessen wurde im Juni desselben Jahres Moritz von Sachsen vom Landtag zum potentiellen Nachfolger Herzog Ferdinands gewählt. August II. weigerte sich, dies zu bestätigen; der polnische Reichstag seinerseits annullierte diese Wahl und beschloss, eine Kommission nach Kurland abzufertigen, die die Frage der Einverleibung des Herzogtums in Polen-Litauen erörtern sollte. Russland drohte, seine Armee nach Kurland zu führen.

Im August 1727 wurde Moritz von Sachsen von russischen Truppen bis zum Usmaitischen See in Kurland verfolgt. Dort gelang es ihm, nach Ausland zu flüchten.

Indessen kam eine polnische Kommission nach Kurland, die die Oberräte ablöste und eine eventuelle Verfassung Kurlands nach dessen Inkorporation in den polnisch-litauischen Staat erstellte. Herzog Ferdinand und Russland protestierten gegen die Beschlüsse dieser Kommission.

Nach 1730, als die Witwe des Herzogs von Kurland, Anna Joanowna, den russischen Thron bestieg, wurde ihr Kammerherr Ernst Johann Biron in die kurländische Ritterschaft immatrikuliert und begann, die Güter des Herzogtums anzukaufen. Er vertrat Russland in dessen Verhandlungen mit Preußen über das weitere Schicksal Kurlands. Österreich wollte eine Vergrößerung der preußischen Einflüsse in der Region nicht zulassen, und die Verhandlungen blieben erfolglos.

Im Februar 1733 starb August II; es begann ein Krieg um den polnisch-litauischen Thron. Russland neigte sich, den Sohn des Königs August II., Friedrich August, zu unterstützen und trat streng gegen den von Frankreich protegierten polnischen Adligen Stanislaus Leszinsky ein. Als Preis für seine Unterstützung der einen oder der anderen Seite verlangte Preußen Kurland. Es war klar, dass das Schicksal des polnisch-litauischen Thrones auch die Zukunft Kurlands beeinflussen wird. In der Zeit, als auf dem Territorium Polens Kampfhandlungen erfolgten, waren in Kurland Truppeneinheiten der russischen Armee stationiert, die von Kurländern einquartiert und versorgt werden sollten.

Die Kurländer hatten beschlossen, auf dem polnischen Reichstag, der für das Jahr 1735 geplant war, um die Genehmigung, selbst den nächsten Herzog zu wählen, sowie um die Aufrechterhaltung der früheren Verwaltungsform des Herzogtums zu bitten. Diese Bittschrift hatte für den kurländischen Adel Anna Joanowna verfasst. Als Dank für die russische Unterstützung im Kampf um den Thron, bat der neue König August III. von Polen-Litauen die Kaiserin von Russland, den Thronerben für Kurland zu erwählen. Ein Teil des polnischen Adels wünschte sich immer noch die Inkorporation Kurlands in Polen-Litauen. Auf dem 1736 einberufenen polnischen Reichstag wurde jedoch beschlossen, die frühere Festsetzung über die Einverleibung Kurlands aufzuheben. Die Frage der Thronfolge blieb jedoch offen.

Im Mai 1737 starb Herzog Ferdinand. Auf Anregung der Kaiserin Anna Joanowna wurde kurz darauf von kurländischen Oberräten eine brüderliche Konferenz einberufen, in der zum nächsten Herzog Ernst Johann Biron gewählt wurde. Seine Wahl wurde vom König von Polen-Litauen bestätigt. Dies entsprach jedoch nicht den Interessen Preußens.

Schlüsselwörter: Herzogtum Kurland und Semgallen, Moritz von Sachsen, Anna Joanowna, Herzog Ferdinand aus dem Hause Kettler, Ernst Johann Biron, herzogliche Thronfolge.

Iesniegts 2017. gada 10. oktobrī